

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2018

Blanka Štolová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Univerzální jazyk J. A. Komenského:

Porovnání s G. W. Leibnizem

Bc. Blanka Štolová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Univerzální jazyk J. A. Komenského:

Porovnání s G. W. Leibnizem

Bc. Blanka Štolová

Vedoucí práce:

Mgr. Ludmila Dostálová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce, jíž byla Mgr. Ludmila Dostálová, Ph.D., za rady, připomínky a pomoc při vedení této práce. Také bych chtěla poděkovat celé své rodině, především pak mému manželovi a mamince za jejich podporu a trpělivost po celou dobu mého studia.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	UNIVERZÁLNÍ JAZYK	4
2.1	Jazyk	4
2.1.1	Latina.....	7
2.2	Univerzální jazyk.....	9
3	UNIVERZÁLNÍ JAZYK J. A. KOMENSKÉHO	18
3.1	J. A. Komenský	18
3.2	Komenského idea o nápravě lidstva.....	25
3.2.1	Reforma vzdělávání.....	27
3.2.2	Reforma věd	28
3.2.3	Obecná náprava	32
3.3	Komenského univerzální jazyk	35
4	UNIVERZÁLNÍ JAZYK G. W. LEIBNIZE.....	43
4.1	G. W. Leibniz	43
4.2	O reformě věd	46
4.3	Idea univerzálního jazyka u Leibnize.....	47
5	POROVNÁNÍ POJETÍ KOMENSKÉHO A LEIBNIZE.....	54
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
6.1	Prameny.....	59
6.2	Literatura	60
6.3	Periodika.....	62

6.4 Elektronické zdroje	62
7 RESUMÉ	64

1 ÚVOD

„A protože každé slovo je myšlenkou, jednou určitě přijde čas univerzálního jazyka! [...] Tento jazyk bude promlouvat od duše k duši a bude v něm obsaženo všechno, vůně, zvuky, barvy [...]“ Arthur Rimbaud, Dopis Paulu Demenyemu, 15. května 1871.¹

Prvotním tématem diplomové práce bylo zvoleno hledání univerzálního jazyka v 16. a 17. století, neboť pro období renesance a novověku je hledání dokonalého a univerzálního jazyka jedním z klíčových témat. Zhruba do 16. století se jednalo o nalezení dokonalého jazyka, jazyka stvoření, a poté univerzálního, vytvořeného uměle pro lepší komunikaci ve společnosti. Vzhledem k rozsáhlosti tohoto tématu, kterému se věnovalo mnoho významných myslitelů, se však budeme věnovat pouze dvěma představitelům, a to konkrétně J. A. Komenskému a poté G. W. Leibnizovi, jehož představu univerzálního jazyka, tzv. *characteristica universalis*, lze považovat za jednu z nejnámějších. Stěžejní pro tuto práci však bude pojetí Komenského, neboť se jedná o velice významnou českou osobnost, reprezentativní dílo, a také proto, že pro většinu lidí je bohužel jen jakýmsi starým učitelem, který shlíží na své o několik století mladší krajany z průčelí starších školních budov, obrazů a učebnic. Zasvěcenějšími byl donedávna oslavován především jako zakladatel pedagogiky, ale jeho univerzální snahy stojí bohužel poněkud stranou odborného zájmu. Jelikož tato jeho idea nového univerzálního mezinárodního jazyka není samostatným projektem, nýbrž organickou součástí celkové představy o nápravě světa, bude zde stručně představena celá tato všennápravná koncepce, ve které se jednotlivé části díla v logickém sledu zabývají úkoly vedoucími k výchově lidstva.

Důležité je zmínit, že se práce zabývá hledáním univerzálního jazyka, nikoli dokonalého. Univerzální a dokonalý jazyk jsou dvě odlišné představy, se kterými se můžeme setkat. Dokonalý jazyk neboli jazyk stvoření, je takový, který postihuje samotnou podstatu věcí. Jednou z představ o dokonalém jazyce je tzv. božský jazyk, ten který dal Bůh Adamovi spolu s darem řeči a u kterého se předpokládá jeho dokonalost, která se však postupem času, pravděpodobně již v dobách Babylónu vytratila a nechala tak vzniknout mnoha různým jazykům. Naproti tomu univerzální jazyk je vytvořen uměle na základě logických úvah o jeho struktuře a funkci, případně se jedná o upravený a zjednodušený některý ze stávajících jazyků.

¹ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*, s. 10.

Komenského koncepcie univerzálního jazyka byla úzce spojena s jeho působením v Jednotě bratrské, která za jeden ze svých stěžejních zájmů považovala důraz na mravní život a pokrok ve ctnostech. Věřil v křesťanskou dokonalost a sepsal pedagogická a společensky nápravná díla, jejichž realizace by nebyla myslitelná bez předpokladu lidské integrity. Ve svém obsáhlém díle předložil mimo jiné návrh na nápravu lidstva, v němž předpokládá spolupráci, diskuzi, pokračování tímto směrem a nebrání se případným změnám. Snaží se představit jednacím řád a podmínky k této nápravě, kterou vidí jako nezbytnou, pokud má být svět lepší a dojít do království nebeského. On sám byl velice silně nábožensky založený a jeho motivem byla především víra v Boha a člověka, jakožto dílo boží. Jeho zásadou bylo: jediný Bůh, jediný svět a jediný člověk. Vychází také z platonského učení o ideách a správném poznání a dospívá k přesvědčení, že původní svět, lidstvo i jeho věci byly dobré a univerzálním lékem proti zkaženosti, je tedy návrat k dobrému a neporušenému stavu.

Naproti tomu Leibniz, který byl především vědec, hledal univerzální jazyk, který by byl použitelný pro pochopení různých vědeckých prací a činností a ke komunikaci především mezi samotnými vědci a byl by součástí vědecké reformy, neboť Leibniz považoval vědu za nezbytnou pro spokojený a plnohodnotný život lidstva. Přestože i on jako nesmírně důležité téma vidí nastolení míru v Evropě, na rozdíl od Komenského, nevidí tuto myšlenku pro svůj projekt jako stěžejní. Jeho představa se zakládala především na kombinatorice a logice a vědeckému světu v něm představil konkrétní strukturu jazyka a postup, jak takovýto jazyk vytvořit. Pokusil se také o nalezení vhodného univerzálního jazyka pro širokou veřejnost, nejednalo se však o vytvoření zcela nového jazyka, nýbrž o poměrně razantní úpravu latiny.

V neposlední řadě bývá úkolem úvodů říci pár slov o hlavních inspiračních zdrojích, které ovlivnily základní východiska celého textu. Jako primární literatura budou u Komenského použita převážně jeho díla Všenáprava, Vybrané spisy Jana Amose Komenského III. a IV. svazek a hlavně pak Cesta světla, ve které poprvé Komenský ukazuje nutnost vytvoření univerzálního jazyka. Doplňující sekundární literaturou budou například Komeniologické studie I. – III. Jana Patočky, který je považován za významného komeniologa 20. století, a některé další monografie a periodika. U G. W. Leibnize bude primárně použito jeho dílo O reforme vied, v němž představuje svou koncepci reformy: novou encyklopedii do které bude vepsáno osmnáct věd závislých na rozumu a zkušenosti, a které mají sloužit ke štěstí a pravdě a myšlenky týkající se těchto věd budou vyjádřeny za pomoci znaků nové univerzální řeči. Jako sekundární budou použity převážně články z odborných periodik, které se k tomuto

tématu vztahují. K oběma autorům bude jako sekundární využita kniha Umberta Eca Hledání dokonalého jazyka. Ke stručnému představení období, v němž vznikly představy obou myslitelů, bude využita převážně soudobá literatura a k osvětlení jazyka pak lingvistické monografie.

Cílem této práce je na historickém pozadí prezentovat obě uvedené koncepce, porovnat je nejen po stránce jejich struktury, ale ukázat také důvody, které oba myslitele vedly k předložení těchto idejí lidstvu, srovnání obou těchto představ, toho v čem jsou totožné i odlišné a jejich zhodnocení.

2 UNIVERZÁLNÍ JAZYK

2.1 Jazyk

„Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i polní zvěř.“²

Jednou z odlišností člověka od ostatních živých bytostí je řeč. Díky řeči je schopen vyprávět příběhy o povaze, vývoji a částech světa, kterými pak vytváří jazykový obraz světa.³ Jazyk je znaková dorozumívací soustava, která slouží k formulaci myšlenek a k lidské komunikaci. Lze jej považovat za produkt myšlení, ne však za jeho příčinu. Je nejen nástrojem lidské komunikace, ale často také její komplikací.⁴ Je základním atributem člověka a právě s lidským společenským chováním je řeč nerozlučně spojena. Pokud by se podařilo objasnit povahu jazyka, bylo by tím pravděpodobně možné lépe pochopit kořeny naší lidské podstaty.⁵ O tom, že schopnost osvojit si jazyk je součástí lidské biologické přirozenosti není pochyb. Žádný jiný živočišný druh se plnohodnotným lidským jazykem mluvit nenaučil a neexistuje naopak žádná lidská společnost, která by jazyk nepoužívala. Jazyk je součástí kultury, k jeho osvojení je nutná socializace ve společnosti a jeho podobu ovlivňují společenské procesy.⁶ Společným znakem lidského jazyka a kultury je znakovost, kde znaky představují hlavní stavební kameny vnitřní mentální reprezentace světa v lidském vědomí. Vznik lidského jazyka a kultury lze pokládat za vrchol *semiogeneze* v přírodě.⁷

V současnosti není nikdo na pochybách, že byl jazyk plně ustanoven již v období mezolitu, neboť revoluční změny, které v lidské kultuře proběhly v období neolitu, důsledkem zdomácnění zvířat a rostlin, by nebyly myslitelné bez plně rozvinutého jazyka. Odpověď na otázku: „Kdy vznikl jazyk?“, by však byla velice nejednoznačná, pokud bychom nejprve nedefinovali, co si vlastně pod pojmem „jazyk“ představujeme. Pokud jej vidíme pouze jako množinu jednotlivých hlásek bez významu, které po

² Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona, Gn 2, 19-21.

³ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. s. 277.

⁴ BLECHA, Ivan. *Filozofický slovník. Filozofický slovník*. s. 199.

⁵ SALZMANN, Zdeněk. *Pohled dnešní lingvistické antropologie na počátky jazyka*. s. 298.

⁶ POKORNÝ, Jan. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. s. 105.

⁷ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. s. 278.

seřazení v různém pořadí vytvoří vyšší jednotky – slova, s libovolným, ale rozhodujícím významem, která vytváří systém, v němž lze vytvářet neomezený počet jedinečných komentářů o událostech i mimo aktuální čas a prostor, pak můžeme říct, že po většinu z těch milionů let, po kterou hominidé žijí, žádný jazyk neexistoval. Neboť takto vytvářená řeč by byla chudá a signály by byly pouhou reakcí na existenci různorodých podnětů a omezovaly by se na zcela základní komentáře, týkající se jejich bezprostředního okolí. Je však zcela evidentní, že mezi takovýmto omezeným nástrojem komunikace, pouhým systémem signálů a plně rozvinutým jazykem, který je v posledních několika tisíci letech používán, bylo nutné překonat ještě obrovskou vzdálenost. Tento systém signálů, lze však považovat za jakýsi předjazyk.⁸

Co je tedy jazyk? Jazyk má ve společnosti dvojí úlohu. Kromě toho, že je nejméně nedokonalým nástrojem sloužícím k mezilidské komunikaci, je také nositelem lidských idejí. Můžeme jej vnímat v rovině náboženské, kulturní či politické. V celých dějinách lidské společnosti právě on vedl k tisícům dohadů, dedukcí a spekulací. V západní kultuře je to právě jazyk, resp. slovo, které je důkazem lidského života a také smrtelnosti. Již ve Starém zákoně měl velmi zásadní roli, v Novém byl však povýšen na Boží podstatu.⁹ „*Na počátku bylo slovo, a to slovo bylo u Boha, to slovo byl Bůh.*“¹⁰ Slovem je v tomto případě myšlen Ježíš a hlásat slovo znamená hlásat samotného Boha. Jako činnost, tzn. zvláštní způsob lidského chování, má celou řadu funkcí. V první řadě je to dorozumívací funkce, která má pro člověka zásadní význam, neboť on má potřebu mezilidského kontaktu, vyjadřování pocitů, postojů a přání. Další funkce je společenská, protože bez jazyka by lidské společenství nemohlo fungovat. Jazyk nemůže existovat a vyvíjet se mimo společnost a společnost se neobejde bez jazyka.¹¹ Dále má poznávací funkci, neboť je nástrojem myšlení, díky kterému poznáváme sebe i vnější svět. Jazyk a myšlení totiž tvoří dialektickou jednotu a jsou od sebe neodlučitelné. Zastánci tzv. jazykové relativity tvrdí, že v poznávacích procesech má mateřský jazyk jednotlivce vliv na jeho myšlení a vědomí.¹²

Jazyk se neshoduje s řečí, která je jako celek mnohotvárná a různorodá a zasahuje do několika oblastí, fyzické, fyziologické a psychické. Je pouze její součástí,

⁸ SALZMANN, Zdeněk. Pohled dnešní lingvistické antropologie na počátky jazyka. s. 301.

⁹ OUŘEDNÍK, Patrik. *Hledání ztraceného jazyka*. s. 5.

¹⁰ *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona*, Jan 1, 1.

¹¹ KLÉGR, Aleš a kol. *Světlem jazyků*. s. 8.

¹² Tamtéž. s. 10-11.

byť tou nejdůležitější.¹³ Každý lidský jazyk se skládá ze zvuků, které se spojují do slov a slova do vět, které jsou nositeli významu. Je jako motor, který se skládá ze součástí, které jedna do druhé přesně zapadají. Řeč je konkrétní výsledek užívání jazyka v praxi.¹⁴ Je individuální mentální aktivitou, při které jedinec používá jazyk především k myšlení a komunikaci. Jazyk je dobře vymezeným objektem v různorodém souboru faktů řeči a existuje pouze díky předchozí úmluvě mezi členy společnosti. Naopak jednotlivec se jej musí naučit, pokud jej má funkčně poznat. Jazyk není totožný ani s mluvou. Jazyk je objekt, který lze na rozdíl od mluvy studovat samostatně. Vždyť přesto, že mrtvými jazyky již nemluvíme, jejich strukturu si můžeme osvojit velmi snadno. Vymezený jazyk je stejnorodý, má místo v mozku, znaky jazyka jsou hmatatelné a písmo jej může fixovat v libovolných obrazech, na rozdíl od aktů mluvy, které není možné fotografovat. Jelikož věc týkající se jazyka lze fixovat, slovník a gramatika ho mohou věrně zobrazovat, neboť je zásobnicí akustických obrazů a písmo je jeho konkrétní tvorbou.¹⁵

Studium jazyků je velice pestré díky jeho nesmírné různosti. Primitivní národy vidí jazyk jako zvyk nebo obyčej, podobný zvyku nosit šaty či zbraně. Také například francouzský výraz *idiome* (konkrétní jazyk) jej označuje pro jeho odraz specifických rysů určitého společenství. Každý z národů je přesvědčen o jedinečnosti a dokonalosti právě a jedině svého jazyka a naopak člověk mluvící jiným jazykem je často viděn jako neschopný mluvit vůbec. Různost jazyků je to první, co si lingvistika uvědomila a co určovalo prvotní podobu jazykového zkoumání. Dva či více konkrétních jazyků mohou mít společný původ. Moderní lingvistika postupně rozlišila několik takovýchto jazykových rodin, např. indoevropskou, semitskou, bantuskou a jiné. Všeobecná příbuznost však není pravděpodobná.¹⁶

Jazyky, jakožto nástroje komunikace, rozdělily lidstvo do skupin, neboť pouze prostřednictvím společného jazyka jsou skupiny lidí schopny vystupovat společně a budovat tak společnou historii. Navíc se v takovéto skupině jazyk stává zároveň médiem a umožňuje tak historii také sdělovat. Dále se tím, jak se mladí učí jazyk od starších, předává jeho prostřednictvím tradice, která je z principu nesmrtelná. Jazyky se ústním předáváním z generace na generaci mění, nikoli však až k jeho rozkladu, nebo dokonce

¹³ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. s. 46.

¹⁴ KLÉGR, Aleš a kol. *Svět jazyků*. s. 16-17.

¹⁵ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. s. 51.

¹⁶ Tamtéž. s. 217-218.

jeho zániku. Stejně tak jako život, dostává každá generace znovu i dar jazyka, neboť na rozdíl od mluvčích, jazyky věkem nesejdou ani nezemřou.¹⁷

Dle G. W. Leibnize vznikl jazyk jako důsledek určitého přirozeného lidského pudu, z potřeby dorozumět se ústy s dalšími lidmi a je výsledkem psychických procesů. Psychické prožitky člověka, které vyvolala okolní příroda působící na lidské smysly, nazývá Leibniz „pohyby duše“. Právě ideje vzniklé podle přírody jsou nejjistější a nejužitečnější. Slova jsou základem jazyka a vznikla buď jako výraz vztahu jejich zvukového uspořádání a odrazů vnějších vjemů za pomoci vjemů vnitřních, nebo jako důsledek morálních příčin. Upozorňuje také na dvojí používání slov, které umožňuje rozpoznat dokonalá a nedokonalá slova. Spočívá v dělení na slova, která registrují naše vlastní myšlenky na podporu paměti a slova pro sdělení našich myšlenek druhé osobě, což jasně ukazuje, že slova nejsou značkami pro nás, nýbrž znaky pro druhé. Toto dvojí užití je potřeba rozlišit tím, že rozlišíme běžnou a filozofickou řeč. Ve filozofické řeči je důležité přesné užití pojmů a vyjadřování pravd v obecných větách.¹⁸

Za doménu jazyka jako filozofického tématu bývá považována především analytická filozofie, která vnímá jazyk jako privilegované médium určené ke zkoumání racionality. Přesto, že analytická filozofie jako vědní obor vznikla až v poslední čtvrtině devatenáctého století, její kořeny sahají hlouběji do dějin filozofie a nelze ji opominout. Zejména jako tradici hledání dokonalého jazyka v období raného novověku, spojované se jménem Francise Bacona, který tvrdí, že význam jazykových výrazů je založený na jazykovém ujednání bez řádné definice a vysvětlení. Proti tomu se musí postavit každý filozof, který chce jazyk zkoumat a musí se pokusit ho reformovat.¹⁹ Pozoruhodný je např. Leibnizův návrh na vytvoření univerzální slovanské abecedy pomocí latinky. Sestavil přehlednou tabulku slovanských písmen, dodal k nim výslovnost a porovnal je s latinkou a ostatními jazyky.²⁰

2.1.1 Latina

Ve více než třech tisících letech písemně doložitelných dějin Evropy se střídaly v nadvládě některé jazykové rodiny, například germánská a slovanská. V určitém historickém období však nastala skrze války a násilí zásadní změna, kdy keltské jazyky

¹⁷ OSTLER, Nicholas. *Říše slova: jazykové dějiny světa*. s. 29.

¹⁸ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 184-185.

¹⁹ GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce*. s. 351.

²⁰ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 196.

vytěsnila latina.²¹ Latium bylo malé území v Itálii, kde se používal téměř neznámý latinský jazyk. Když však byl v Latiu postaven Řím, který si začal válkami podmaňovat nejen sousedy, ale později i kmeny v Evropě, Africe a Asii, rozšířila se i latina. Při jejím učení lidé zjistili, že se jedná o jazyk moudrý a také jednodušší než je řečtina.²² Římané sami neměli k latině nijak sentimentální přístup. Byl to prostě jazyk, na němž vyrůstali.²³ V 16. století kdy byl vynalezen knihtisk, začaly se šířit tištěné knihy, a to nejen v latině, ale také v dalších jazycích. Latina si podržela svou nadvládu a postavení prostředku komunikace, ale díky záplavě nových knih musel starý způsob, ustoupit novému. V mezinárodním jazyce se tiskly knihy určené širšímu okruhu zájemců, ve větší míře se však z ekonomických důvodů tiskly knihy pouze v národních jazycích. Tento vývoj s sebou však přinesl likvidaci mezinárodní intelektuální elity. Latina byla postupně nahrazována národními mluvenými jazyky, a to nejen na praktické úrovni, ale také na úrovni vědy.²⁴

Latina byla všeobecně považována za mezinárodní jazyk, a to ve všech jejích formách, klasické i středověké a humanistické. Z hlediska interlingvistiky, která se zabývá otázkami mezinárodního dorozumění, je jedním, nikoli však prvním, příkladem mezinárodního jazyka. Právě v období humanismu vznikají projekty univerzálních filozofických jazyků a začínají dějiny interlingvistiky ve vlastním slova smyslu.²⁵ V období karolinské renesance (8. a první pol. 9 století) se latina přetvořila v typický *vehikulární* (mezinárodní) jazyk. Nebyla již ničí mateřštinou, byla však dorozumivacím prostředkem těch, kteří se jí učili. Latina byla řečí vzdělanců a církve.²⁶ Stala se „jazykem bez národa“, nástrojem k upevnění vnitřní soudržnosti mezi katolickou církví a „učeneckou republikou“. V mnohonárodnostní říši měl mrtvý jazyk tu nespornou výhodu, že byl politicky neutrální a pokud se mluvčím diskutujícím různými roditelými jazyky dostalo klasického vzdělání, tak umožňoval jejich rovnoprávnou komunikaci. Byla hlavním jazykem diplomacie a příslušníci elit ji ovládali poměrně dobře. Toto své výsadní postavení si udržela až do 17. století.²⁷ Humanistickou latinu je možné přibližně vymezit od období 14. až 17. století. Právě humanismus se pravděpodobně jako

²¹ OSTLER, Nicholas. *Říše slova: jazykové dějiny světa*. s. 300.

²² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Pansofický vychovatel*. s. 59.

²³ OSTLER, Nicholas. *Říše slova: jazykové dějiny světa*. s. 326.

²⁴ Tamtéž. s. 354.

²⁵ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. s. 7.

²⁶ Tamtéž. s. 31.

²⁷ BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. s. 41-43.

poslední pokouší o udržení latiny jako komunikačního prostředku fungujícího na mezinárodní úrovni. Jak klesala reputace latiny, součástí dobové filozofie se stala snaha o vytvoření originálního (univerzálního) mezinárodního jazyka.²⁸

2.2 Univerzální jazyk

V první řadě je nezbytné upřesnit si pojmy. V rozličných pojednáních se můžeme setkat se čtyřmi, které ač se jeví jako velmi podobné, ne-li totožné, mají odlišný význam. Jsou to: 1) dokonalý jazyk, 2) přirozený jazyk, 3) univerzální jazyk a 4) prvotní jazyk. Dokonalým lze označit takový znakový a řečový systém, který je nejlepší a nad jehož dokonalost již není. Přirozeným, neboli přírodním lze rozumět jazyk dokonale reprezentující mimojazykovou skutečnost, univerzální je takový, díky kterému se může domluvit celé lidstvo a prvotním pak nazýváme „*jazyk Stvoření*“, kterým hovořil první člověk (*lingua Adamica*), a kterým Bůh tvořil svět.²⁹ Při hledání a tvorbě univerzálního jazyka se také setkáváme se dvěma rozdílnými systémy, a to *apriorním*, který se nevztahuje k již existujícím jazykům, a *aposteriorním*, který se snaží v maximální míře využít toho, co mu poskytují etnické mezinárodně fungující jazyky (angličtina, francouzština aj.), a to po lexikální i gramatické stránce. Tyto systémy využívají také latinu.³⁰

Ve středověké Evropě není přesvědčení o jednotě a univerzální platnosti jejich kulturních a společenských institucí ničím výjimečným. Na počátku novověku, kdy byly díky zeměpisným objevům velmi značně rozšířeny znalosti o mimoevropských kulturních oblastech, čímž se však problematizovala tato představa o univerzální platnosti evropských kulturních vymožeností, začala se tím také rozpadat. S nástupem protestantismu se pak vytrácí někdejší náboženská jednota, a jelikož se mnohé směry doposud nedokázaly vymanit z ustrnutí ve scholastice, důvěra v možnost jednotného univerzálního vědeckého uchopení skutečnosti byla tímto značně oslabena.³¹ Lidská řeč stmeluje do lidských společenství, ale na druhou stranu také vytváří mezi lidmi jazykové přehradu. Dříve k řešení stačil tlumočník, jindy zase dobyvatelé vnutili svůj vlastní jazyk. Po dlouhou dobu byla v oblasti evropské kultury univerzálním jazykem latina. Pak se však počaly objevovat různé myšlenkové reakce, mimo jiné také snaha o obnovení jednoty za pomoci jediného, a pro celé lidstvo přijatelného a srozumitelného

²⁸ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. s. 32-34.

²⁹ PAVLAS, Petr. *Idea dokonalého jazyka u F. M. van Helmona a J. A. Komenského*. s. 288-289.

³⁰ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. s. 52.

³¹ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století*. s. 42.

umělého jazyka, pravidelnějšího, jednoduššího i nestrannějšího než jsou přirozené jazyky (Descartes 1621, Komenský 1664, Leibniz 1666 a další).³²

Doposud bylo možné se setkat pouze s naprosto odlišným paradigmatem, myšlenkou dokonalého jazyka ve smyslu prvotního jazyka a inspirovaným hlubokými náboženskými důvody. Nyní však můžeme hovořit o apriorních filozofických jazycích, které měly za úkol vymýtit všechny idoly, které se pokoušely o zatemnění vědomí lidstva a udržení co největšího odstupu od vědeckého pokroku.³³ Univerzální jazyk není totéž co dokonalý. Dokonalý je ten, který odráží vnitřní podstatu věcí, kdežto univerzální je takový, jímž mohli či měli hovořit všichni lidé. V žádném případě však není nemožné, aby byl dokonalý jazyk známý pouze hrstce vyvolených, a naopak aby univerzální jazyk nebyl dokonalý.³⁴

V sedmnáctém století se setkáváme se snahami mnoha významných myslitelů o vytvoření univerzálního jazyka. Takového, který by umožňoval komunikovat bez nebezpečí zkreslování obyvatelům zcela odlišných zemí. Zmiňme alespoň některé z nich. V Anglii to byla práce *Groundwork* (1652) Francise Lodwicka, *Ars Signorum* (1661) George Dalgarna, či *Essay towards a Real Character and a Philosophical Language* (1668) Johna Wilkinse. Univerzálnímu jazyku se věnovaly také mnohé další osobnosti, jako např. Bacon, Descartes a Leibniz, kteří byli částečně vedeni snahou o vyhnutí se dvojznačností v názvosloví, při vědeckých bádáních, či ve filozofii. Dalším podnětem byly také misijní práce, které se značně rozšířily, a univerzální jazyk by misionářům značně rozšířil obzory a ulehčil jejich práci.³⁵

Můžeme se setkat se čtyřmi skupinami tvůrců univerzálních jazyků. První viděli univerzální jazyk v latině, kterou je však potřeba zjednodušit a upřesnit. Humanisté prosazovali latinu zlatého období, kterou je možné poznat studiem klasických textů. Vedle tohoto pohledu existoval ještě druhý, který pokračoval ve středověké tradici, tzv. spekulativní gramatiky, ve které nešlo o nalezení pravidel konkrétního jazyka, nýbrž o všeobecnou gramatiku, která by ukázala společné znaky jednotlivých jazyků. Druhá skupina tvůrců univerzálního jazyka pracovala na principu podobném šifrování zpráv, který nazvali steganografie.³⁶ Steganografie vznikla, a s největším rozkvětem se setkala právě v éře velkých absolutistických monarchií a sloužila především pro vojenské a

³² KLÉGR, Aleš a kol. *Světém jazyků*. s. 50-51.

³³ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 186.

³⁴ Tamtéž. s. 72.

³⁵ BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. s. 55.

³⁶ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století*. s. 43.

politické účely, jako pomůcka při šifrování.³⁷ Univerzální jazyky budované na jejím základě budí zájem převážně z toho důvodu, že jsou považovány za předchůdce dnešních programovacích jazyků. Z filozofického hlediska již tak zajímavé nejsou, neboť se při jejich konstruování nevystupuje v podstatných věcech ze sfér určitého přirozeného jazyka (latiny) a jeho struktura se tak do tohoto umělého jazyka přenáší. Je tedy potřeba nevycházet z přirozeného jazyka, ale z mimojazykové skutečnosti. Nejprve zodpovědět filozofickou otázku a teprve poté konstruovat nový jazyk.³⁸ Třetím typem pokusů o univerzální jazyk jsou takové, které nevycházejí z přirozeného jazyka, ale pokouší se o přímé označování „věcí“ samých, a musí tedy nejprve vyřešit filozofický problém pojmového rozčlenění univerza. Čtvrtým typem pokusů pak jsou pokračovatelé lullistických tradic, kteří se liší tím, že nechtějí vytvořit pouze nový dorozumívací systém, ale především nástroj pro odhalování nových pravd.³⁹

Jak již bylo zmíněno, Komenský nebyl prvním ani posledním myslitelem, pokoušejícím se o nalezení či vytvoření univerzálního dorozumívacího jazyka. Sám se odkazuje například na Mersenna, Vivese či Le Maira. Důvodem jim všem je jazykové zmatení, nehospodárnost na úkor věcného poznání, nedorozumění, předsudky.⁴⁰ Snaha o nápravu babylonského zmatení jazyků, se objevuje ve formě mnoha pokusů o nalezení jazyka, který by sjednotil národy, případně o vytvoření nového, umělého, univerzálního jazyka. Tato myšlenka se stala velmi populární v bouřlivém 17. století, kde se jí zabýval Komenský ve svém spisu *Via Lucis* (1668). Tato jeho představa o mezinárodním jazyce (*panglossia*) ovlivnila i další, kteří se pak touto myšlenkou zabývali, a to především v Anglii. Cílem bylo vytvořit jazyk vytvářející slova přímo z elementárních pojmů, který by odrážel racionální strukturu světa a omezil nahodilost přirozených jazyků.⁴¹

Jak klesala reputace latiny, humanisté se začali snažit o vytvoření originálního mezinárodního jazyka, postaveného na filozofickém základě. Přesto, že byla latina stále ještě hlavním jazykem vědy, přestávala však plnit funkci vehikulárního jazyka. Není ničí mateřštinou, ale pouze dorozumívacím prostředkem těch, kteří se mu učili. Lingvistika jako věda tehdy ještě neexistovala, proto se všechny úvahy a projekty odvíjely v rámci filozofické koncepce světa.⁴² Podmínkou je, aby byl mezinárodní jazyk

³⁷ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 117.

³⁸ SOUSEDÍK, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. s. 53-54.

³⁹ Tamtéž. s. 43.

⁴⁰ MAREK, František. Komenský a cizí jazyky. s. 773.

⁴¹ POKORNÝ, Jan. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. s. 154.

⁴² BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. s. 34.

přijatelný, jednoduchý, neutrální, racionální a hlavně naučitelný. Díky těmto podmínkám se mohou některé jazykové projekty jevit (z hlediska jejich naučitelnosti) jako příliš komplikované, nebo naopak příliš primitivní. Mluvené mezinárodní jazyky můžeme podle způsobu jejich vzniku rozdělit zhruba do dvou skupin. A to na *apriorní* (deduktivní, logické), vzniklé na základě logických úvah o struktuře a funkci jazyka a *aposteriorní* (přirozené, zkušenostní), které vznikly nápodobou nebo úpravou jazyků již existujících.⁴³

V novověku bývá filozofii jazyka připisována role reformátora jazyka založeného na zvycích nevzdělaného lidu, stojícího proti zralému rozumu vzdělanců. Cílem je nahradit nesoustavné kalkuly běžných jazyků adekvátními rozumovými, které je však nejprve potřeba odhalit. V tomto případě je však jazyk spíše překážkou, neboť je myšlení nejprve třeba vyložit v jeho fungování a teprve poté vyložit jako jazyk. V této reformátorské tradici se setkáváme od Bacona přes Thomasa Campanellu, k Johnu Lockovi, až k Descartovi a jeho příteli Mersennovi, na něž pak navázal Leibniz, který mnohem později ovlivnil zakladatele analytické filozofie Bertranda Russella a Gottloba Frega.⁴⁴

Není náhodou, že většina projektů univerzálního jazyka novověku vzniká na britských ostrovech. Je zde totiž náboženský motiv, odmítání latiny jako jazyka katolické církve. Jsou tu však také obchodní důvody a nesnadnost vyučování tehdejší angličtiny ve školách. Cave Beck v *The universal character* (1657) píše, že nalezení univerzálního jazyka by lidstvu pomohlo při obchodování, neboť by ušetřilo nemalé částky za tlumočníky a mohl by dle něj také sloužit k šíření evangelia. Je evidentní, že vzhledem k tomu, že nejprve zmiňuje obchod a teprve poté evangelium, vidí misionářskou činnost pouze jako jednu z forem expanze evropských národů v nově dobytých oblastech. Beck však viděl univerzální jazyk v jazyce posunkovém. O nutnosti provedení jazykové terapie psal také Francis Bacon ve svém díle *Nové organon* (1620). Nikoli však pro vytvoření mezinárodního jazyka, ale pro použití ve vědě: „*Idola, která se vnucují prostřednictvím slov, jsou buď jména neexistujících věcí [...], nebo jména věcí existujících, jenže značně zmatená, špatně definovaná a ukvapeně, nedokonale abstrahovaná z věcí.*“⁴⁵ Francis Bacon byl ten, kdo dal na počátku 17. století v Anglii podnět ke tvorbě filozofických univerzálních jazyků, a to zdánlivě bezvýznamnými poznámkami ve spisu *The Advancement of Learning* (1605) a o pár let později

⁴³ BARANDOVSKÁ, Věra. *Návrhy J. A. Komenského na mezinárodní jazyk*. s. 235.

⁴⁴ GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce*. s. 352.

⁴⁵ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 187-188.

v rozšířené latinské verzi *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623). Nejprve upozornil na Aristotelův postřeh, že psaná slova jsou znaky slov mluvených a přemítal o možnosti, aby se lidé dorozumívali pomocí znaků (reálných charakterů), jež by označovaly věci. Tomu podle Bacona odpovídají buď posunky, nebo např. čínské znaky. Výhodou těchto reálných charakterů je, že je mohou číst příslušníci různých národů, každý svým vlastním jazykem.⁴⁶

Myšlenku jazykové terapie v anglosaské filozofii zastává také například Thomas Hobbes, když ve svém díle *Leviathan* (1651) připomíná, že tolik kolik je použití jazyka, je i jeho zneužití, kdy lidé vzhledem k proměnlivosti významů slov nesprávně zaznamenávají své myšlenky, používají metafory, když něco chtějí, nechťejí, nebo se snaží jeden druhého trápit. John Locke ve třetí knize *Essay concerning human understanding* (1690) píše, že hlavním cílem jazyka je porozumění mu a k tomu samotná slova nestačí, pokud v naslouchajícím nevzbuzují tutéž ideu, kterou označují v mysli mluvčího.⁴⁷

Ve Francii se filozofové také zabývali problémem univerzálního, v tomto případě znakového jazyka, ovšem ve skeptickém slova smyslu. Páter Marino Mersenne posílá v roce 1629 René Descartovi projekt nadaného advokáta des Vallése „*nouvelle langue*“, ve kterém popisuje nově vzniklý matricový jazyk, který umožňuje porozumět všem ostatním jazykům. Descartes Mersennovi napsal o svých dojmech z tohoto dílka.⁴⁸ Tuto snahu viděl jako velice skromný projekt nejistého autora, o němž není zcela přesvědčen, zda je možné jej zařadit do radikální reformy filosofického jazyka. Vidí jej jako gramaticky jednoduchou konstrukci umělého jazyka s rozsáhlou slovní zásobou, fungující na principu encyklopedického slovníku, ve kterém by byly zaznamenány jednotlivé položky s jejich ekvivalenty v cizích jazycích, které by určovaly význam jednotlivých slov. Přestože byl tímto pojetím Descartes poněkud zklamaný, myšlenka zjednodušené gramatiky pro něj zajímavá byla.⁴⁹ U každého jazyka je totiž zapotřebí naučit se významu slov a gramatice. K pochopení významu slov postačí dobrý slovník, ale naučit se gramatiku je obtížné. Bylo by nutné ji vytvořit bez nepravidelností přirozených jazyků, stanovit nejprve elementární názvy činností a na tomto základě pak odvodit univerzální systém písma tak, že by byl každý elementární výraz označen číslem, které by odkazovalo na synonyma v jednotlivých přirozených jazycích. Zůstal by

⁴⁶ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století*. s. 54.

⁴⁷ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 188-189.

⁴⁸ Tamtéž. s. 192.

⁴⁹ GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce*. s. 353.

však problém s fonetickou podobou těchto výrazů, a také by bylo obtížné se zvukům naučit. Naučit se celou slovní zásobu by bylo velmi obtížné a proto Descartes neviděl důvod, proč nepoužívat některého všeobecně známého mezinárodního jazyka, jako je například latina. To by však bylo jen opakováním myšlenek, které byly v té době myšleny v souvislosti se steganografií a polygrafií. On sám si uvědomuje, že skutečný problém je jinde. Abychom se mohli elementární výrazy naučit a hlavně si je zapamatovat, bylo by nutné, aby jednotlivé ideje odpovídající těmto výrazům byly uspořádány stejnou logikou, jako je logika čísel. Čísla se také neučíme všechny, naučíme se část a další již logicky generujeme. Bylo by potřeba očíslovat všechny jednoduché ideje, z nichž by se generovaly všechny myslitelné ideje, každé by se přiřadil určitý znak, a tím by se vytvořil systém jasných a zřetelných idejí.⁵⁰ Tento Descartův dodatek s číselným řádem charakter tohoto projektu mění, a to ve smyslu filozofické reformy jazyka skrze poznání struktury myšlení. Vytvoření takového jazyka, kterému by předcházelo odhalení struktury lidského myšlení, by se rovnalo nalezení pravé filozofie. Z celku lidských myšlenek je potřeba vyčlenit ty jasné a jednoduché. Právě toto se však rovná tomu největšímu tajemství. Teprve jeho pochopením, lze získat dobrou vědu. Jednalo by se tedy o projekt konstrukce významové složky jazyka, který by doplňoval gramatiku a předpokládal objev nějaké vědy, jež by dokázala dokonale soudit o pravdě věcí. Nutně by však musela vzniknout na základě pravé filozofie, která by nejprve musela rozlišit jasné a jednoduché myšlenky, seskládané z prvků smyslového vnímání.⁵¹ Descartes si myslí, že takový jazyk by bylo možné najít, ale neumí si představit jej používat, neboť by bylo nutné přistoupit k mnoha razantním změnám v řádu věcí a celý svět by se musel nejprve proměnit v pozemský ráj, a to není možné.⁵² Jeho návrh v podstatě říká, že by bylo nejprve zapotřebí, aby se každý člověk naučil usuzovat. Všichni by se museli stát filozofy a přijmout pravou filozofii, tj. úplný výklad struktury idejí, a to v první řadě ve svém vlastním myšlení. Jedná se v podstatě o návrh očisty vlastního myšlení Descartovou analýzou a výsledkem by bylo rozvinutí soudnosti. Sám však zůstává pesimistou, neboť tvrdí, že žádný ideální jazyk nedokáže splnit naděje, jaké do něho jeho tvůrci vkládají.⁵³

V tomto intelektuálním prostředí se projevuje i vliv Jana Amose Komenského. Na rozdíl od pojetí předchozích filozofů je jeho postavení poněkud kuriózní. Komenský

⁵⁰ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 193.

⁵¹ GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce*. s. 354.

⁵² ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 194.

⁵³ GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce*. s. 357.

jako kněz a biskup Jednoty bratrské byl v hledání univerzálního jazyka veden náboženskými motivy, které měly jen málo společného s vědeckým úsilím anglických kruhů.⁵⁴ Mezi těmi, jež na jeho myšlenky v Anglii navazovali a pokoušeli se o konstrukci univerzálního jazyka, byli již zmínění Francis Lodwick, George Dalgarno a John Wilkins. Přestože se jejich koncepce jedna od druhé v podrobnostech poměrně liší, myšlenkový základ mají stejný. Např. George Dalgarno a jeho spis *Ars Signorum*. Jádrem jsou tabulky, ve kterých jsou věci a lidské pojmy rozděleny do jakýchsi skupin, či kategorií. Těchto kategorií rozeznává sedmnáct, každá je označena určitou hláskou, která se pak vyskytuje v názvech všech věcí dané kategorie. Např. šestnáctá kategorie, obsahující politické události, označená písmenem „K“, k němuž se přidá určitá samohláska. Např.:

Ka – úřední vztahy

Kη – soudní vztahy

Ke – náměty soudního řízení

Ku – válka

Ska – náboženství atd.

Tyto druhy se pak dále dělí na další, podřazené druhy tím, že se přidá další hláska. Věci společné s náboženstvím označené „Ska“ se dále dělí:

Skam – milost

Skan – blaženost

Skaf – vzývat

Skad – modlit se atd.

Bohužel jazyky tohoto typu byly prakticky nepoužitelné. Pokud by se chtěl kdokoli vyjádřit např. o náboženství, byl by nucen využít řadu velmi podobně znějících termínů, které by se lišily pouze v zakončení. Bylo by nesmírně obtížné si taková slova a jejich rozdělení do kategorií zapamatovat.⁵⁵

Téměř bez povšimnutí zůstal projekt Jana Caramuela z Lobkovic, popsany v knize *Apparatus philosophicus quatuor libris distinctus* (1665). První část tohoto díla se týká problému klasifikace věd, a to jak existujících, tak takových, které by dle něj vzniknout měly. Druhá část pojednává o písmech různých národů a již zmíněnou steganografií. Ve třetí popisuje znaky označující věci, k jejichž vyjádření není zapotřebí řeči, neboli „cifry“ („cifra“ je významově v podstatě totéž co u Bacona „real character“).

⁵⁴ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 190.

⁵⁵ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století*. s. 57-58.

V této kapitole je obsažen také náčrt univerzálního jazyka. Poslední kapitola pak pojednává o „metacifrice“, což je nauka o šifrování zpráv vyjádřených ciframi. Cifra je hmotný znak, jehož nejmenší částí je „nota“ (bohužel není možné přesně určit, zda notou myslí foném nebo morfém). Caramuel zřejmě narážel na Bacona, když věřil v možnost sestavení takového jazyka, neboť si myslel, že takový již používají Číňané. Seznámil se tedy s čínštinou a pokusil se načrtnout stručný přehled čínské mluvnice. Po hlubším zkoumání se však přesvědčil, že toto písmo není promyšlenou notovou soustavou. S touto nedůvěrou k čínským znakům se můžeme setkat také u Komenského, a naopak s dlouhodobou vírou v tuto myšlenku u Leibnize.⁵⁶

Právě Leibnizovi náleží zásluha na pokusu o využití kombinatoriky při vytváření univerzálního jazyka, které popsal již v pouhých dvaceti letech ve svém spisu *Dissertatio de arte combinatoria*. Na základě myšlenky, kterou znal ze scotistické tradice, že lze po obsahové stránce dělit pojmy na zcela jednoduché složky (např. člověk, živočich, rozumový), které lze označit nějakými znaky (např. písmeny) a z nichž pak vznikne jakási abeceda lidského myšlení.⁵⁷

V českých zemích jsme v otázkách univerzálního jazyka prozatím zmiňovali J. A. Komenského a J. Caramuela. Rozdílem u pojetí těchto dvou filozofů je, že Caramuela zajímala pouze teoretická stránka univerzálního jazyka a vůbec se nezajímal o jeho využití ve společenské praxi. Naopak Komenského zajímala v první řadě jeho sociální funkce, kdežto technické detaily jeho konstrukce byly až na druhém místě. Mimo těchto dvou představ, pracoval na svém vlastním projektu také Kašpar Knittel, profesor pražské univerzity a jezuita, který v roce 1682 vydal knížku, nazvanou *Královská cesta ke všem vědám a uměním*. V sedmi částech tohoto nevelkého spisu představuje způsob jak se naučit jakémusi univerzálnímu umění, díky kterému bude možné pěstovat úspěšně jakoukoli vědu. Knittel přiznává, že toto umění není jeho objevem, neboť čerpal převážně z prací R. Lulla a jeho stoupců, tzv. lullismu. Ve druhé části se zabývá výkladem kombinatoriky a opírá se přitom o díla S. Izquierda a A. Kirchera, svých řadových spolubratří. Kombinatorické dílo G. W. Leibnize nezmiňuje a pravděpodobně jej ani nezná. K výkladu ve třetí části o analogii a úsudcích z analogie opět používá jako předlohu díla Kirchera a Izquierda. Čtvrtá část stručně představuje kabalistické učení o symbolice písmen a jejich kombinacích, které čerpá z Pica z Mirandoly. V páté seznamuje s aristotelskou logikou, v šesté s Lullovou naukou jako

⁵⁶ SOUSEDÍK, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. s. 58-59.

⁵⁷ Tamtéž. s. 63-64.

takovou a v sedmé s její upravenou Kircherovou verzí, popsanou v jeho spisu *Ars magna*, kde popisuje, jak lze tímto uměním jakoukoli myšlenku rozvinout ve vzletnou řeč, nebo naopak zhustit rozsáhlý spis do mála slov. Osmá část s názvem *Moje univerzální umění* (*Ars nostra universalis*) se na první pohled jeví jako nový univerzální jazyk, jedná se však jen o analýzu a syntézu, za pomoci již známých nauk o dělení a definování pojmů. Z toho vyplývá, že se zjevně nejedná o původní autorovo dílo, ale o pouhou kompilaci o různých metodách poznání, aniž by byly uvedeny spojitosti mezi nimi. Přesto byla kniha poměrně úspěšná. V žádném případě se o ní však nedá říct, že by byla pokusem o univerzální jazyk, postaveným na lullistických základech.⁵⁸

⁵⁸ SOUSEDÍK, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. s. 66-68.

3 UNIVERZÁLNÍ JAZYK J. A. KOMENSKÉHO

3.1 J. A. Komenský

Komenského projekt univerzálního jazyka je neoddělitelnou součástí jeho všenápravné vize. Ta by ovšem nemohla vzniknout, nebýt jeho působení v církvi Jednoty bratrské, nebýt výchovy, které se Komenskému dostalo, a nebýt doby, ve které žil. Proto je třeba nejprve shrnout hlavní momenty jeho vzdělání a kariéry. *„Komenského dílo je výsledek nesmírného myslitelského úsilí a jedním z největších dokumentů toho, kam se vzepjala myšlenka českého člověka v období zahájeném husitským revolučním hnutím: až k problémům jádra lidskosti, duchovní orientace, kterou hledá lidstvo vstoupivší na cestu moderní vědy a techniky, kterou sice Komenský sám většinou nekrácel, ale jejíž úskalí, dnes každému patrná, dokázal sobě vlastním, totiž utopickým způsobem odhalit.“*⁵⁹

Komenského dílo je velice mnohostranné a čerpá svoji inspiraci v základních zdrojích evropské civilizace, jako je antika, křesťanství či renesanční humanismus. Jeho dílo se snaží představit možný pohled do budoucnosti lidstva, pokud se bude řídit touto jeho nápravnou koncepcí. V tomto díle je patrná jeho vidina harmonie společenských vztahů přesto nebo spíše právě proto, že on sám žil v době mnoha konfliktů a rozporů. V podvědomí veřejnosti je zapsán především jako vynikající pedagog. Svědčí o tom i jeho pseudonym „učitel národů“, který získal díky své propracované pedagogice a didaktice. Právě ve vzdělání totiž viděl jedinou možnost, jak by mohlo lidstvo dosáhnout nápravy. Výchovu spolu se „světlem poznání“ viděl jako to nejdůležitější pro rozvoj kvality člověka a zamezení zla. Jeho čtyřstupňový systém vzdělání – od mateřské, přes základní a střední, až po vysokou školu, je dodnes uznávaný a obecně přijímaný v celém světě. Vrcholem této soustavy je koncept celoživotního vzdělávání, neboť v každém věku, nejen v mládí, ale po celý život i ve stáří, by se měl člověk sebezdokonalovat a usilovat o to, být lepším.

Jak ve svých studiích uvádí Jan Patočka, aby byl člověk zachycený ve své lidskosti jako něco smysluplného samo o sobě, nikoli jako prostředek a síla k využití. Jak tuto lidskost posílit? Takovou otázku si Komenský položil. Bacon a Descartes řešili říši člověka, Komenského zajímal člověk sám. Řešení viděl, stejně tak jako před dvěma

⁵⁹ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: O významu Všeobecné porady*. s. 133.

tisíce lety Platón a Aristoteles, ve výchově. Nikoli však ve výchově vyvolených, ale ve výchově člověka vůbec, jako jednotlivce i jako společnosti.⁶⁰

Jednota bratrská je církevní společenství, z nějž se již v 15. století zrodilo a rozšířilo se do světa mnoho politických i mravních podnětů, kde vládla kázeň a úzce sepnuté vztahy členů. Přinejmenším v době svého rozkvětu se tato společnost bratří pečlivě ujímala každého svého jednotlivého člena a vedla jej k mravnímu zdokonalování, bděla nad jeho osudem hmotným i mravním a byla mu ve všem nápomocna. Díky tomu si také mnohem déle než ostatní církevní společenství udržela mravní kázeň, podpořenou pronásledováním, které její členové chápali jako vyšší napomenutí k nápravě. K této církvi přišel neobyčejně nadaný osiřelý dvanáctiletý chlapec, kterému bylo v tomto čase plném válečného neklidu do této chvíle odpíráno vyšší vzdělání a započal své tzv. přípravné období.⁶¹

Po studiích na latinské škole v Přerově, která vynikala velkou přísností v kázni a vědeckým významem svého profesorského sboru a stala se Komenskému pramenem mnohých vědeckých a humanistických podnětů a neobyčejných kulturních zážitků, odešel studovat dále do Herbronu, kde svou pílí a nadáním vzbudil rychle pozornost. Prožívá zde léta velikého rozmachu velikých společných plánů s tehdejšími přáteli Alestedem, na skutečnou obnovu světa. Tato by se nesla v duchu vzdělanosti, díky novým společenským vrstvám, hospodářské organizaci, upevněné reformačním křesťanstvím, mravním a aktivním. Velký vliv na tyto plány měla také skutečnost, že Komenský přicházel z prostředí a ze zemí, kde soudobá vzdělanost zasahovala poměrně tlumeně. Právě toto jej totiž podněcovalo k mnohem intenzivnější práci s kulturním bohatstvím, a to nejen po stránce obsahové, ale také metodické. Pokoušel se o zpracování tohoto bohatství a předání lidem vlastního jazyka takovým způsobem, aby se nadchli pro stejné cíle jako on. Takto se Komenský stal tím horlivým šířitelem všeobecné vzdělanosti k národům, které jí byly mnohem méně zasaženy a položil zde základy k tomuto kulturnímu poslání, které později přerostlo ve velký všennápravný projekt, určený k přetvoření a prohloubení života a celkové sjednocení lidstva.⁶²

O 16. a 17. století můžeme hovořit především jako o období nastupujícího novověku a doznívání starých středověkých struktur v kultuře renesance a humanismu. Vyhrocuje se zde protiklad mezi absolutistickým státem (tuhým centralismem) a stavovským uspořádáním (svobodnější společností). V Komenského době se objevují

⁶⁰ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Jan Amos Komenský a dnešní člověk*. s. 354.

⁶¹ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského*. s. 32-33.

⁶² Tamtéž. s. 34-35.

prvky nového, racionalistického myšlenkového směru, zdůrazňujícího možnosti lidského rozumu a vědy – osvícenství. Odpor proti scholastickým myšlenkám posilují převratné objevy v astronomii a medicíně a motivuje i pokusy o vytvoření nové vědy i nového systému vzdělávání. Někdy se můžeme setkat s pojmenováním tohoto období jako *vědecké a myšlenkové revoluce 16. a 17. století*. To vše určovalo nejen směr Komenského života, ale ovlivnilo to také vývoj jeho nápravného díla.⁶³ Vždyť tento věk byl úsvitem moderní přírodovědy, středem zájmu zde byla samozřejmě teologie a začínal se také uplatňovat věcný encyklopedismus, rozšířený o novější materiály. V profesorských teologických kruzích Herbronu také kvetlo chiliastické přesvědčení, kterým se nechal získat i Komenský, aniž by tušil, že právě tato víra byla jedním z velkých motivů české husitské reformace. Do své vlasti se mladý učenec vrátil nejen plný dojmů, ale hlavně s velkým životním cílem, ve který doufal a který měl již v hlavních rysech v sobě vytvořený a k jehož uskutečňování záhy přistoupil. Celý tento jeho program byl jeho vlastním a originálním nápadem, nic co by přejal od svých učitelů, či humanistických vzorů té doby.⁶⁴

V roce 1618 se Komenský coby správce německého bratrského sboru a ředitel školy usadil ve Fulneku, aby zde učil, psal a kázal. Bylo to pro něho šťastné období, oženil se, narodil se mu syn, a pracoval na velkolepém projektu českého slovníku a encyklopedie. Bohužel však v této době v Čechách propuká protihabsburské povstání, válka se nezadržitelně blíží a brzy zasáhne i Fulnek. V Praze na Staroměstském náměstí je popraveno sedmadvacet předáků poražené stavovské rebelie a Komenského rodinný život zasahuje rána v podobě válečnými plameny sežehlého stavení a později také smrti manželky i dětí.⁶⁵ Komenský se uchyluje k písmu svatému, aby se mu do jeho mysli vrátil klid, a sepisuje knihu, považovanou za perlu českého písemnictví, *Labyrint světa a ráj srdce*. Knihu, která se jemu i všem Bratřím stala v jejich strastech milou a váženou, a ve které nalézali útěchu.⁶⁶ Své osobní vnitřní drama neobyčejně působivě zachytil v prvních dvou dílech spisu *Truchlivý*, ve kterém sám jako hlavní postava rozmlouvá s Rozumem a Vírou. Ve skutečném životě je pak nucen přihlížet, jak jsou bezostyšně ničeny hmotné i duchovní statky a ani rozum, ani náboženství mu nepřinášejí kýženou úlevu. Dokonce i jeho hluboce zakořeněná bratrská víra se v tomto období

⁶³ KUMPERA, Jan. *Poselství J.A.Komenského pro vzdělanost a humanitu dneška*. s. 1.

⁶⁴ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského*. s. 36-37.

⁶⁵ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. Čtvrtý díl*. s. 124.

⁶⁶ MRAZÍK, Jan. *O životě, zásluhách a cnostech J.A. Komenského*. s. 9.

otřásá. Jediné východisko vidí ve slovech Kristových o blízkosti jeho sestoupení na zem, které plyne z Komenského chiliastické víry v nastolení Božího království. Pouze tato víra dokázala překonat jeho dočasnou skepsi a povzbudit ho k všeobecné nápravě.⁶⁷

V květnu 1624 přišla další rána, v podobě císařského patentu, který striktně vypovídal všechny nekatolické duchovní z Čech. Kdo se odmítl přihlásit k jediné pravé víře, katolictví, musel odejít do exilu. Rozpoutala se nemilosrdná kampaň jezuitských kněží, kteří vyháněli z myslí poddaných kacířství, a stejně tak evangelické faráře z posledních kostelů, kde je dosud ponechala tolerantní vrchnost. Komenský, který se podruhé oženil, na pokyn představených bratrských sborů Čech a Moravy odchází do Lešna.⁶⁸ V Lešně velice těžce pracoval pro bratrský sbor, učil a psal. Seznam jeho děl byl velmi obsáhlý. V letech 1628-1632 vytrvale pracoval na svém stěžejním pedagogickém díle, *Didaktice*. Snil o školské reformě (povinná školní docházka, výuka chudých i dívek), díky které by se všem lidem bez rozdílu dostalo důkladného vzdělání, za pomoci kultivovaných metod a díky lidem, kteří ve výuce vidí nejen pouhé povolání, ale vznešené poslání.⁶⁹ Dalším vzácným a neobyčejným dílem, které pro tyto účely sepsal, byla kniha pro školy *Brána jazyků otevřená*, určená žákům ke snadnějšímu pochopení a výuce latiny. Byla natolik úspěšná a uznávaná, že byla přeložena nejen do evropských, ale i asijských jazyků. Takového úspěchu se kromě Písma svatého nedostalo do té doby žádné jiné knize.⁷⁰

Smrt Komenského, jakožto posledního českobratrského biskupa, obrazně řečeno uzavřela dějiny české reformace, která měla kořeny v husitství a jeho myšlenkách o mravní obrodě v souladu s Božími zákony. S nástupem osvícenství začal vliv jeho myšlenkového dědictví slábnout. Teprve v polovině 18. století z jeho náboženských ideálů vyrostla nová církev – obnovená Jednota bratrská, tzv. moravská církev, která praktikovala humanismus a misijní činnost. Komenského prestiž se začala obnovovat, poté co se o něm pochvalně vyjádřil Goethe, začala jej přijímat také německá klasická filozofie a byl označen za „apoštola lidství“ prosazujícího věčný mír, lepší uspořádání lidstva a svědomitou péči o něj. Pevnou součástí českého historického povědomí se opět stal na sklonku 19. století, jeho bysty se začaly objevovat v nových školách a jeho

⁶⁷ PÁNEK, Jaroslav. *Jan Amos Komenský*. s. 19.

⁶⁸ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. Čtvrtý díl*. s. 128.

⁶⁹ Tamtéž. s. 134.

⁷⁰ MRAZÍK, Jan. *O životě, zásluhách a cnostech J.A. Komenského*. s. 12.

osobnost je od té chvíle vyzdvihována coby velkého pedagoga a vlastenecký symbol protihabsburského boje a reformačních tradic. Hlubší význam jeho vědeckého poznání byl objeven, až mnohem později, ve dvacátém století. Tento slibný rozvoj komeniologie však přibrzdil nástup komunistické diktatury, kdy se začal u některých osobností projevovat pokrytecký vztah vůči Komenskému. Na jedné straně byl vyzdvihován jako vynikající a pokrokový pedagog a na druhé straně bylo bráněno vydávání jeho spisů pro jejich reakční náboženský obsah. Naštěstí díky uvolněnější atmosféře šedesátých let a hrstce nadšenců mohl vzniknout projekt *Johannis Amos Comenii Opera omnia*, který si udržoval vědeckou úroveň a styky s mezinárodním komeniologickým společenstvím. Komenského odkaz je zdárným příkladem úspěšné mezinárodní spolupráce a ukazuje to, o co Komenský v mnohem větší míře usiloval. Že díky vědě a společným zájmům, mohou různé národy spolupracovat.⁷¹

Původně byla Komenského tvůrčí aktivita zaměřena k reformě českých poměrů. Celková náprava však musí nutně vycházet také z nápravy jednotlivce nejen jeho lepším a komplexním vzděláním a výchovou. Ve 30. letech 17. století Komenského práce dostávají obecnější určení, a již se v nich obrací k celé evropské pospolitosti. Užívá stále více latiny, která je považována za mezinárodní jazyk vzdělanců. Vzdělání je branou k vědění a vědění by mělo sloužit k nápravě světa. Středem zájmu se pro Komenského stávala vševěda, která představuje ucelený a přehledný systém vědění, který by institut vzdělání vyvedl z labyrintu zmatků a nejasností.⁷²

Do Komenského zorného pole vstoupili dva myslitelé, kteří mu dali patřičný směr a těmi jsou Campanella a Bacon. U Campanelly viděl tradiční logiku a metafyziku, ale také fyziku, lékařství, antropologii, ekonomiku, politiku a morálku, neboli všechna odvětví lidského vědění vyžadující soustavnou reformu a skutečný systém reálného vědění. U Bacona zjistil, že toto nové reálné vědění, odlišné od zdánlivých školských vědomostí, lze získat novou metodou. Nemůže se však spokojit s trpělivou prací baconovské indukce, i když její platnost v oblasti přírody uznává a systematicky je bližší spíše Campanellovi než Baconovi. Chce jednotu vědění a zpracovat takto přírodu, člověka i *Písmo*. Důležitější než indukce se pro Komenského stala synkritická univerzální metoda, týkající se univerza, světového celku, dovolujícího na základě struktury světa zjistit stavbu různých jeho složek. Takto vznikl Komenského samostatný plán na reformu lidského vědění, na nový rozvrh a systém vědy. A s tím také vzniká

⁷¹ KUMPERA, Jan. *Poselství J.A.Komenského pro vzdělanost a humanitu dneška*. s. 2-3.

⁷² Tamtéž. s. 1.

nový způsob, jak tento systém uvést do praxe, skutečně univerzálním vychovatelstvím.⁷³ V období vzniku základů pansofického díla se tak zrodily dva pokusy (výchovní a nově pojaté školství) o vytvoření filozoficko-teoretického systému, které na sebe vzájemně navazovaly. Vycházely z představy o bezkonfliktním propojení filozofie s teologií a vědy s náboženskou vírou. To však vyvolávalo polemiku, odpor u filozofů tíhnoucích k zastaralým středověkým představám o přírodě, a také u dogmatických bohoslovců, odmítajících snižování vlivu teologie. Naopak mimořádně vstřícný přístup ukázala Anglie, kde v roce 1637 vyšla v Oxfordu kniha *Přede hry Komenského snah* (Conatuum Comenianorum praeludia) a poté byl Komenský pozván, aby svými podněty a zkušenostmi přispěl ke zdokonalení anglického školství a vědy.⁷⁴

V Anglii byl považován za jednoho z předních iréniků⁷⁵ a přicestoval 23. září 1641. Měl být prostředníkem mezi králem a parlamentem. Bohužel díky povstání v Irsku k tomu nedošlo. Zůstal tedy v Londýně a pracoval na spisu *Via Lucis*. Poté volil mezi Francií a Švédskem, z politických důvodů však zvolil Švédsko. Cestou se v Holandsku setkává s Descartem, který však jako matematik a mechanista neměl pochopení nejen pro Komenského teologickou složku pansofie, ale ani pro panharmonickou myšlenku. Pro Descarta byl Komenský fantastou a Descartes pro Komenského nebezpečným skeptikem. Ve Švédsku pak začala vznikat *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*.⁷⁶ Komenského vlastní irénismus však nemá kořeny v jeho úsilí o církevní smír, přestože mu věnoval spoustu sil, a i přes riziko, že si rozhněvá své Švédské příznivce i spolubratry ve správě vlastní církve. Pramení z jeho pansofických snah, respektive filosofických, nevzdávajících se však domnělých křesťanských pramenů poznání, nauky o věcech světa a člověku. Původní pansofické snahy určené k reformě lidského vědění a vyučování se rozrostly ve všenápravné, při jejichž rozboru se mu do mysli vloudila utopická myšlenka, že právě zde je klíč k nápravě všech věcí lidských (vědění, vzdělání, politiky i náboženství). Poprvé se s takovými širokými reformačními projekty (mimo všeobecných škol a univerzálních knih) i s návrhy mezinárodního jazyka, setkáváme ve *Via Lucis*.⁷⁷ Tato neskutečně obrovská systematická koncepce rozhodně patří k nejmělejšími projektům 17. století, které je tak bohaté na velké myšlenkové konstrukty. Jejím základem je neotřesitelný

⁷³ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. s. 99-100.

⁷⁴ PÁNEK, Jaroslav. *Jan Amos Komenský*. s. 25.

⁷⁵ Irénizmus – úsilí o mír, pokoj, klid, nenásilnost, nenásilnost (zejm. církevní, konfesijní)

⁷⁶ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Náčrt Komenského díla ve světle nových objevů*. s. 104-106.

⁷⁷ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Doslov ke knize Posel míru a blaha národů*. s. 133-134.

základ pravdy (*fundamentum veritatis inconcussum*), který Komenského napadl v době, kdy se vyrovnával s Baconem a Campanellou, převážně s jejich myšlenkou, že celkovou reformou lidského vědění lze docílit nápravy věcí lidských, navrácení člověku jeho prvotní důstojnosti, kterou sám kdysi ztratil a s Baconovým názorem, že nejdůležitějším nástrojem této reformy je nová metoda.⁷⁸ Je patrné, že tato Komenského metodická snaha je sice shodná s jinými metodologickými postupy tohoto věku, ale zároveň se od nich diametrálně liší. Baconova indukce postupuje víceméně a posteriori, takřka bez jakékoli předem pojaté ideje, v duchu ustavičné kontroly a nedůvěry ke všem shodám a přenosům. Abeceda přírody získaná induktivními úvahami nepřipouští žádné svobodné kombinace lidské mysli, nepodrobené kontrole zkušenosti. Descartova geometrická metoda naproti tomu postupuje čistě a priori, shodnost se snaží vždy převést na identický základ a poté identifikovat pokud možno všechny různorodé problémy na jeden základní, který lze řešit v podstatě mechanicky za pomoci kombinace několika základních prvků. Tento metodický mechanismus je Baconovi a Descartovi společný. Komenského metoda je vedle těchto mnohem různorodější, není tak filozoficky nepředpojatá a přísná, je pružnější, doplněná o víru pojatou vědecky a mohla by při náležité opatrnosti poskytnout dobré vodítko pro umění vynalézat. Klade mnohem větší důraz na strukturu a zákonitost než na substanciální látku příslušné vrstvy reality. Tato metoda harmonie objevuje v přírodě, umění aj. Společné vztahy, v rámci dovedností vytváří nové postupy, příručky a projekty, kterými je obohacuje. Příkladem budiž především vytvoření přirozené metody výchovy a vyučování. Pravidla didaktického umění musí být vytvořena ze základu přírody, tj. paralelismu se základními pravidly vývoje bytostí v přírodě a děl lidských dovedností v umění. Obzvlášť důležitá je pak zásada celkovosti a celistvosti. Tento princip je také důležitý pro jazykové vyučování, neboť jazyk je univerzum, v jazyce musí být obsaženo všechno vědění, a není možné nejazykové poznání. Z druhé strany je jazyk nutně nesamostatný a ukazuje mimo sebe.⁷⁹

Komenský je považován za význačného představitele sociálního utopismu a jeho dílo prochází stejnou cestou jako myšlení od renesance a reformace až k osvícenství. Obsahuje poutavé doklady o zrodu osvícenství z rozvíjející se přírodovědy, politická snažení a také z náboženských tradic. Od Komenského vede cesta k Leibnizovi a Herderovi, kteří si jej vysoce cení. Jeho dílo i spisy byly vždy tříděny na filozofické, pedagogické a náboženské, nebo pedagogické, pansofické a irénické. Ovšem po objevu

⁷⁸ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Doslov ke knize Posel míru a blaha národů.* s. 135.

⁷⁹ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Filozofické základy Komenského pedagogiky.* s. 188-189.

Všenápravy, je nutné vyčlenit skupinu děl jako zvláštní samostatnou oblast – sociálně politické práce.⁸⁰ „Trojí jsoucno, vzaté v úvahu každé zvlášť, dalo nám tři veliké části veliké porady; totiž jsoucno věcné VŠEVĚDU, jsoucno myšlenkové VŠEVÝCHOVU, jsoucno slovné VŠEMLUVU; z těchto tří, uvedených v jedinou harmonii, bude již moci vzejíti VŠENÁPRAVA.“⁸¹

3.2 Komenského idea o nápravě lidstva

„Sami lidé jsou to, kdo mate lidskému pokolení jeho štěstí. Bůh jako na počátku takto vždycky činil a činí všechno možné, z čeho by se dobře dařilo jeho obrazu, který si vytvořil ke svému potěšení. Ale lidé sami se obyčejně chovají lehkomyšlně k Bohu, k věcem, i k sobě samým, Boha tím proti sobě popuzují, věci kolem sebe matou, sebe sami zahrnují bédami.“⁸²

Při rozboru života a díla Jana Amose Komenského se setkáme s pojmem „všenápravné období“. Jedná se o snahy, vycházející ze širokého okruhu společenských otázek jeho doby. K tomuto období se vztahuje především dílo *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*, jehož rukopis byl po dlouhou dobu považován za ztracený a byl objeven v roce 1935 prof. Dimitrijem Čyževským v archivu sirotčince v Halle nad Sálou.⁸³ Toto všenápravné období u Komenského přicházelo v periodách a bylo vyvozeno buď z vnějších životních okolností, nebo z náboženského vývoje, kterým Komenský procházel. Vnější období specifikoval on sám jako období: lešeňské, švédské, potocké a amsterodamské, nikoli však ve smyslu biografickém, tato období se váží k období vnitřního zrání jeho didaktických smyslů.⁸⁴ Na rozdíl od plánů velkých myslitelů o celkovou nápravu věcí lidských, Bacona, Hobbese či Descarta, jejichž plánem bylo začít radikálně znovu, a přestože i u Komenského se setkáváme s myšlenkou celistvosti a univerzálnosti, netkví však v izolaci myslitele od ostatních a uzavřeného v monádě, nýbrž ve společné poradě, kolektivním úsilí upřesněném určitými metodickými pravidly.⁸⁵

Pokud má svět dosáhnout všeobecné nápravy (*Pananugie*), potřebuje k tomu vhodné prostředky. Těmi jsou: univerzální knihy, univerzální školy, univerzální sbor

⁸⁰ POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. s. 7-8.

⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všenáprava*. s. 20.

⁸² Tamtéž. s. 21.

⁸³ POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. s. 8 - 9.

⁸⁴ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Vývoj pedagogického myšlení Komenského*. s. 70.

⁸⁵ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského*. s. 116.

učených mužů a univerzální jazyk. Univerzální knihy, které obsahují všechnu moudrost, svět, Písmo a svědomí, již existují a slouží jako prostředky k šíření rozumového světla. Nechybí ani přítomný život, jediná univerzální škola, které není možné uniknout, ani sbor učených mužů, sbor andělů a světců, vyznávajících slávu Stvořitele. Chybí však společný jazyk, kterým by se všichni byli schopni spolu dorozumět. V minulosti zcela jistě existoval, jelikož však lidé zbloudili a sešli z pravé cesty Boží, byl jim odebrán. Nyní je potřeba použít univerzální nástroje, aby se lidstvo opět spojilo a vrátilo na tu správnou cestu. Dá-li Bůh své požehnání, těmito nástroji se stanou nové knihy, nové školy, nový sbor a nový jazyk. Všechny obecné a univerzální. Knihy budou úvodem do knih Božích, školy přípravou na školu života a na správnou cestu ke svatým zástupům je bude doprovázet sbor, kterému bude k dorozumívání a vzdělávání k dobru sloužit nový jazyk.⁸⁶

Základem lidského štěstí by bylo, kdyby se lidé osvobodili od nekonečných otázek, kterými se zabývají zcela zbytečně a místo toho se věnovali základním věcem, které je s pomocí Boží povedou po přímé cestě. Vrátit se na cestu rozumu, vůle a mohoucnosti, neboť budou-li všichni chápat totéž, chtít totéž a moci totéž, co by je pak mohlo mást? Je potřeba spojit se s věcmi skrze pravou filosofii, sami mezi sebou skrze pravé státnictví a s Bohem skrze pravé náboženství, teprve poté nastane ta pravá náprava věcí lidských. Ta pak povede k jednotě, neboť je-li pravda pouze jediná a dostatečně jasná, lidé se odkloní od bludů, pověr a tyranie.⁸⁷

Obnova poměrů musí vzejít od Krista, avšak ve spolupráci s lidmi. Každý by měl v první řadě začít sám u sebe. A proto musí všenáprava začít u křesťanů. Právě tam totiž kvete pěstování moudrosti a vzdělanosti. Všechny pomůcky světla, cokoli bylo dosud nalezeno, bylo nalezeno v církvi a je dílem Kristovým. Bez něj není náprava možná.⁸⁸ „*Odštěpení lidské vůle od vůle Boží je tedy nejnebezpečnější rozcestí, vedoucí k záhubě. ... jediný klid člověka je v souladu s Bohem*“⁸⁹ Vzájemné roztržky mezi lidmi vycházejí z mysli (rozdílné názory), vůle (nenávisť) a ze sil (otevřené křivdy a pronásledování). Tento úpadek lidskosti je potřeba odstranit. Smazat minulost, naučit se snášenlivosti a vzájemně se smířit. Jediný lék proti zlu je zapomenutí. A je to potřeba udělat s tolerancí, ne striktně podle práva, neboť obě strany musí něco slevit a ztráta se

⁸⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 106-107.

⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všenáprava*. s. 21-23.

⁸⁸ Tamtéž. s. 81-83.

⁸⁹ Tamtéž. s. 106.

pak může stát ziskem.⁹⁰ I v náboženství je potřeba naučit se toleranci, aby již existující propast nebyla ještě větší. Křesťan by neměl nenávidět křesťana, neboť oba jsou služebníci Kristovi, ale ani mohamedána, který považuje našeho Krista za velikého proroka, kterému nedovolují se rouhat, ani žida, protože židé jsou staří otcové, oni byli přijati Kristem za syny a jsou zachováni pro naději na obrácení, ale ani pohana, protože pohané jsou slepí a spíše si zaslouží náš soucit než nenávisť.⁹¹ „*Souhrn všeho je v tom, přisluhovat všude Kristu, který je světlo myslí a národů, aby v jeho světle chodili národové – aby v podvečer světa bylo jasné světlo, nepodobné dřívějšímu soumraku, a světlem poznání aby se naplnila země jako moře vodami.*“⁹²

3.2.1 Reforma vzdělávání

Jan Amos Komenský hlásá především reformu ve vzdělání, jelikož prvním krokem k nápravě politické, společenské i náboženské, je v první řadě výchova mládeže. Jak ukazuje v díle *Didactica magna omnia*, je to právě pedagog, kdo musí žákům ukázat právě takové obrazy světa, které by podnítily jejich smysly a představivost a nezapomenutelně se zapsaly do jejich paměti.⁹³ Právě v didaktické práci a v nápravě výchovy mládeže vidí východisko z labyrintu světa. Světlo, které ukazuje jak dosáhnout harmonie a díky tomu také dospět ke všeobecné nápravě lidstva. To je cesta k novému světu, který tak může být nalezen a otevřen uprostřed tohoto světa, bludného a nedokonalého.⁹⁴

Vzdělání mládeže však nutně musí předcházet výchova v rodině. Rady ke správné výchově dětí do šesti let, popisuje v díle *Informatorium školy mateřské*. Předkládá zde jako první rozumovou výchovu dětí před vstupem do školy. Je nutné, aby rodiče a vychovatelé zajistili přípravu předškolních dětí a poskytli jim základy výchovy a vzdělání, na nichž pak staví a buduje škola. Tyto základy považuje Komenský za naprosto nezbytné, pro další život každého jedince. Jako vhodnou alternativu vidí výuku pomocí jednotlivých obrázků, kterou předložil v knize *Orbis pictus*.⁹⁵

Většinu dosavadních škol vidí jako pravé labyrinty rozptylující ducha a je potřeba z nich najít východisko, pomocí správné a jednoduché metody. Ze škol jsou labyrinty proto, že nemají dost pevné cíle, ani vhodné prostředky k těmto cílům, ani

⁹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všenáprava*. s. 107-109.

⁹¹ Tamtéž. s. 117.

⁹² Tamtéž. s. 217.

⁹³ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 190.

⁹⁴ KOPECKÝ, Jaromír. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. s. 44.

způsob jak s těmito prostředky nakládat. Všichni vědí, že se ve školách vyučuje jazyk, vědy a umění, ale jaký jazyk, jaké vědy, a jaké umění? Jak by bylo možné z pohanských knih čerpat jisté poznání o Bohu, o sobě a o věcech? Je potřeba vyučovat přirozenou metodou založenou na lidské přirozenosti dané Bohem. Úkolem škol musí být, aby se člověk přiblížil cíli, pojetí všeho co zdokonaluje lidskou přirozenost.⁹⁶ A nejdůležitější ve školství je to, aby školy necvičily pouze ve vědách a umění jako takových, ale naučily je také rozumně používat.⁹⁷

Prvním žákem první školy byl Adam. Musel se od boha všemu naučit. Tato rajska škola byla dokonalá. Jak docílit pokračování v tomto dokonalém duchu? Učit se stejným předmětům, kterým se učili první lidé, jen mnohem rozšířenějším. To co však ti první museli teprve hledat, dnes již existuje, jen je potřeba se tomu znovu naučit. Je potřeba provést hlubší a podrobnější rozbor. Rozbor světa, myslí a Písma svatého.⁹⁸ Nejlepší úmysl by byl ten, aby školy podléhaly zcela církvi a nebi ve všem, co je potřeba se naučit na zemi. Od toho se však lidé odvrátili a místo směřování k božskému, věnovali se studiu latinského jazyka. Prvotní Komenského plán byl věnovat se a dojít věděním o věcech k nejvyšším duchovním, nebeským, božským věčným věcem. Tím se lidem ukáže všechno dobré, ve svém celku a nikoli v jednotlivosti. Je potřeba učit se celkové moudrosti, neboli znát to nejpravdivější, nejlepší a nejnutnější a oprostít se tak od domněnek, bludišť a klamů. A to je potřeba najít ve *Škole rajske, která má být církvi milostí boží navracena*. Proč právě *Škola rajska*? Kdyby nám Bůh dovolil poznat lék na tento nepořádek ve světě, který je zhoubou lidstva, „aby vše, s čím se na zemi můžeme setkat a setkáváme, bylo uvedeno v pořádek tak pevný, aby váha a cena všech věcí se stala zřejmou, a mládež se naučila dbáti po celý život toho, co dělají napřed, co potom,“⁹⁹ kdo jiný by mohl lépe tuto cestu ukázat než první škola, kterou otevřel sám Bůh v ráji? Pokud by se podařila zachytit podoba této prvotní školy, poznali bychom, jak by měla vypadat pravá a ideální škola, a bylo by možné současné školství upravit.¹⁰⁰

3.2.2 Reforma věd

„Dílo věnované všem národům světa, aby se dostalo celému lidskému pokolení dokonalého rozumu, dokonalé řeči a dokonalého jednání a aby se konečně jednou

⁹⁵ KOPECKÝ, Jaromír. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. s. 49-50.

⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Pansofický vychovatel*. s. 43-44.

⁹⁷ Tamtéž. s. 55.

⁹⁸ Tamtéž. s. 77.

⁹⁹ Tamtéž. s. 73-74.

*dosáhlo všeobecného souhlasu mezi lidmi a odstranily se (bude-li si to Bůh přát) rozpory ve světě.*¹⁰¹

Pro uspořádání celého lidského vědění je pro Komenského důležitá metoda srovnávání, která je schopná plně umožnit harmonizaci všech poznatků člověka v jednu jedinou soustavu. Pokud jsou výchozím předpokladem společné principy celého univerza, není-li tedy možné poznat něco přímo, je možné posuzovat to podle podobných jevů. Z této metody, později nazvané synkritickou, však také plyne nutnost souladu u všech lidských poznatků. Při srovnávání totiž není možné, aby vedly jednotlivé poznatky každý jiným směrem. Naopak se musí vzájemně doplňovat a být v jednotné harmonii tak, jako je celé univerzum. Takto vznikla myšlenka na reformu lidského vědění a nový rozvrh a systém vědy.¹⁰²

Aby měl lidský život smysl, je nezbytná myšlenka o dosažení ideálu naprosto jednotného vědění, což je podstatou Komenského *pansofie*, neboli vědění o celku, lidské vševědoucnosti, která zahrnuje vše, co člověk potřebuje, aby se stal opravdu člověkem.¹⁰³ Metodou pansofie se poprvé výslovně zabývají *Přede hry Komenského snah*. Zde je první zmínka o ideálním naprosto sjednoceném vědění. Do tohoto věku viděl Komenský dějiny jako neustálé střídání úpadku a reformace (středověku vévodil jasný úpadek) a nyní se připravuje jednota, jako příprava přicházející tisícileté říše. Knihtisk, snaha o obrodu škol, proč tedy nevznítit jediné univerzální světlo, které představuje a přináší spis *Dveře věcí* (*Janua rerum*). Úvod do pravdy, harmonie věcí se sebou samými, úvod do věcné a popisné funkce jazyka, spisu *Dveře jazyka otevřené* (*Janua lingvarum*). Dosavadní vzdělání je nedostatečné a s univerzalismem nemá nic společného. Každý si utváří principy vlastního oboru a na ostatní nedbá. Moderní světový názor je v krizi, neboť spočívá v nejednotě principů.¹⁰⁴ *Pansofie* je projektem nové vědy, ve kterém se Komenský pokouší o zachycení veškerenstva (univerza). Nikoli však jednotným pojmem jsoucno, jako tomu je v metafyzice, ale naopak uspořádaným výčtem jeho částí. Je to tedy v podstatě velká encyklopedie. Dozorem nad vzdělaností a vědou by měl být sbor světla (*collegium lucis*).¹⁰⁵ Předpokladem vzniku pansofické knihy je přehodnocení dosavadního vědění a jeho nové uspořádání, nezbytné k jeho

¹⁰⁰ Tamtéž. s. 74.

¹⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4.* s. 167.

¹⁰² PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského.* s. 50-51.

¹⁰³ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: O významu Všeobecné porady.* s. 129.

¹⁰⁴ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Komenského názory.* s. 242-243.

¹⁰⁵ SOUSEDÍK, Stanislav. *O co šlo?.* s. 89.

obecnému užití. Je potřeba vytyčit novou vědní metodu, ne však po způsobu Bacona, který je zaměřen pouze na přírodu. Pravidla vševědy musí být širší a hlubší, nejen empirická, ale také metafyzická. Lidské vševědění se týká Boha, přírody a umění, a je potřeba najít ideál, ideu dokonalého poznání tohoto trojího. Umění bere své ideje z přírody, příroda je obdržela od Boha a Bůh je má ze sebe.¹⁰⁶ Komenského *Pansofie* jednoznačně vyplývá z jeho víry v chiliasmus, tj. přesvědčení, že budou dějiny světa trvat sedm tisíc let. Po uplynutí šesti tisíc let sestoupí sám Kristus znovu na zem a nastane tisíc let odpočinku a blažených let, pod jeho vládou. Po jejich uplynutí dějiny světa skončí, nastane poslední soud a Kristus odvede své věrné do Božího království. Důležitým rozdílem mezi běžně vyznávaným chiliasmem a Komenského představou je, že v běžných formách dobového chiliasmu Kristus sestoupí tzv. *deus ex machina*, kdežto Komenský je přesvědčen, že je nutný předchozí vývoj lidstva. Tak jako se jednotliví lidé vyvíjí, získávají zkušenosti, znalosti a přetváří se, čímž se ke konci života stávají nejmoudřejšími, také celé lidstvo musí projít touto změnou. Toto dokonalé prozáření světa nastane právě po skončení šesti tisíc let a teprve pak sestoupí na zemi Kristus. A svět bude připraven.¹⁰⁷

Plnost *Pansofie* vzniká z moudrosti, myšlení, mluvení a jednání (našeho i božího), uspořádání částí a z přijímání zákonů těmito částmi. V prvotním *pravzorovém světě* je Bůh jenž je myslí existující od sebe, skrze sebe a v sobě samé. Když mluvil sám se sebou (věčná moudrost s věčnou mocí a láskou), ustanovil zákony věcí a tím stvořil *ideový svět*. Jednáním mimo sebe pak *svět věčný*, nejprve *duchový* a poté *hmotný*. Když pak o nich lidé začali myslet, mluvit a označovat je jmény a pracovat s nimi, vznikl tak *svět lidské práce, svět mravní* (politika), *duchovní* (náboženství) a *svět věčný*.¹⁰⁸

Ideál jednotného vědění však Komenského postavil do opozice nejen proti tradičnímu aristotelismu, který učil, že je pro každou vědu nezbytné, aby měla své vlastní principy a přihlížela pouze k nim, ale také proti učení soudobých filosofů, například Baconovi, který se zajímal pouze o vládu nad přírodou, či Descartovi, který vědění vyvozoval pro změnu výhradně z lidské mysli.¹⁰⁹ Již v druhé polovině 16. století začíná veškeré vyšší vzdělání, v němž spojuje humanistické a scholastické vzdělání v jeden celek, jehož filozofickou páteří je obnovený Aristoteles, soustředěvat ve své ruce Jezuitský řád. Komenský se postavil svým, na svou dobu demokratickým, zcela

¹⁰⁶ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Komenského názory*. s. 245.

¹⁰⁷ SOUSEDÍK, Stanislav. *O co šlo?*. s. 86-87.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 183-184.

¹⁰⁹ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: O významu Všeobecné porady*. s. 130.

všeobecným výchovným systémem, proti této jezuitské výchovné soustavě, která se, přimknuta k aristotelské tradici, snažila především o ovládnutí společenských vrcholků. Tím se Komenský postavil v podstatě proti aristotelismu i tam, kde z něho určité prvky přijímá.¹¹⁰

Pojem pansofie nemá však po celou dobu Komenského bádání stejný smysl, ale vyvíjí se. Z počátku se jednalo spíše jen o encyklopedii, tj. souhrn všech vědomostí o světě. Nikoli však pouze o běžný seznam vědomostí poskládaných podle určitého systému, ale v podstatě o něco jako strom, který vyrůstá z jednoho kořene, vytváří kmen, rozvětňuje se, s listím a s plody.¹¹¹ Encyklopedie sama je myšlena jako velká odpověď k problému jednoty lidského vědění, které v té době hrozilo, díky množícím se nesourodým poznatkům, rozpadnutím se bez jednoty v mnohosti. Pochopitelně také usiluje o harmonické spojení křesťansko-teologického pojetí s Komenského konstruktivním racionalismem. Ukazuje obraz světa jako spojení kosmického stvoření, pádu, rozkolu, zjevení, vykoupení a usmíření se s pevným metafyzickým schématem jsoucná, které toto drama vytváří.¹¹² Tak jako tato encyklopedie by měly vypadat i učebnice, tj. podávat všechnu látku jen v úplnosti a organicky uspořádanou, vyplývat jedno z druhého, ale zároveň mají být také věrným odrazem tohoto světa. Svou představu o správné pansofické učebnici, pak ukazuje v díle *Dveře jazyků otevřené*.¹¹³

Ani toto chápání pansofie však pro něj nebylo konečné. V době plné zmatků a válek, které tisíce a tisíce lidí vrhaly do hluboké hmotné i mravní bídy, nestačí pouze reformace školství, vzdělání a vědy. Je potřeba jít mnohem hlouběji a reformovat lidstvo ve věcech mravních a sociálních, neboli jít k jeho obecné nápravě. Všichni lidé bez rozdílu sociálního postavení a věku se musí podílet na veškerém vědění, a to nejen po určitou dobu, ale po celý život. Musí být přetvořen celý lidský život ve všech jeho složkách. Na rozdíl od zvířete je člověk obdařen také rozumem a jakýmsi vyšším instinktem, který nazývá Komenský nutkáním k činu, a posléze vůlí. Ze snahy o přizpůsobení se rozumu okolnímu světu, poznávání jevů a přizpůsobování si jich svému užitku, vyplývá první z věcí lidských, filozofie, neboli věda, a vzdělání vůbec.¹¹⁴

Pansofie neboli všeobecná moudrost je založena na samotné lidské přirozenosti, která se snaží o správné poznání společných a všem vrozených pojmů, tužeb po dobru a

¹¹⁰ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Mezihra na prahu moderní doby*. s. 136-138.

¹¹¹ ČERVENKA, Jaromír. Úvod. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 19.

¹¹² PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Komenského Všeobecná porada*. s. 150.

¹¹³ ČERVENKA, Jaromír. Úvod. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 19.

¹¹⁴ ČERVENKA, Jaromír. Úvod. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 21-22.

způsobech, kterými lze dobra dosáhnout tak, aby mohli všichni lidé jasně vidět všechno své dobro i zlo, a aby díky správné cestě dobra dospěli a zlu se vyhnuli.¹¹⁵

3.2.3 Obecná náprava

Co je porušené, je třeba napravit. Věci, které jsou v pořádku, se neopravují. Jaká jsou lidská snažení lidí tohoto světa? Shon za majetkem, jakýmiisi prázdnyými hodnotami a světskými rozkošemi. To považují lidé za štěstí a cíl svého snažení. Kde je hledání dobra, moudrosti, rozvážnost a zbožnost? Např. v politice je nejdůležitější sebeovládání. Kdo chce vládnout ostatním, musí především ovládat sám sebe. Jenže lidé chtějí především vládnout, bezostyšně se ženou vpřed, jen aby panovali, bojovali, ovládali někoho a drtili ho. To považují za rozkoš a nedbají na to, proč vůbec mají vládnout. Myslí si, že právě jim patří svět, jen pro ně, s ostatními zacházejí podle své chuti, jako se zvířaty a za pomoci násilí se snaží o to, aby se jim zcela podrobili a byli zbaveni svobody.¹¹⁶ Jako příprava k budoucí nápravě lidstva byl sepsán spis *Obecná porada*, který měl podat návod, a jehož dodržování by mělo naději úspěch. K veškerým předchozím lidským snahám o nalezení rozumu a moudrosti má Komenský v podstatě jedinou připomínku, s níž souvisí také jeho jediná rada lidstvu, a tou je univerzálnost. Nápravu je nutné provádět celkově a univerzálně, ve všech oborech, v celku i v podrobnostech. Nový a radikální začátek, to je plán velkých myslitelů 17. století, jako jsou například Descartes, Bacon, Hobbes či právě Komenský. Je ovšem potřeba kolektivního úsilí a použití metodických pravidel, nikoli jednotliví myslitelé uzavření v izolaci.¹¹⁷ Toto ohromné dílo, jak o něm hovořil sám Komenský, celým názvem *Obecná porada o nápravě věcí lidských, lidskému pokolení, předně však evropským vzdělavcům, duchovním a mocným* (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad eruditos, religiosos, potentes Europae) představuje univerzální nápravu, tolik potřebnou v závěru dějinné epochy, dříve než se světem rozšíří a na tisíc let ho zaplaví neodolatelné a plné světlo. Prvopočátkem této nápravy je biblická teologie spojená s myšlenkou prvotního lidského hříchu neboli pádu a zkažení. Zkaženost a úpadek lidé mohou překonat připodobněním se ke Kristu – předobrazu lidské dokonalosti. *Obecná porada* hledá cestu jak přivést k souladu se všeobecným řádem každého člověka, který zbloudil a žije mimo pravdu a řád, ve zmatku, nicotě a klamu. Nejdůležitější je napravit a zdokonalit tři oblasti: filosofii,

¹¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4.* s. 167.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 86-88.

¹¹⁷ KOPECKÝ, Jaromír. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla.* s. 86.

náboženství a politiku, a tím dojít k usmíření mysli s věcmi, svědomí s Bohem a vzájemnému souladu lidských duší. Nejdůležitější z toho je přerod člověka k univerzálnímu, k jednotě a k harmonii.¹¹⁸ Filozofie vzniká z touhy po pravdě, náboženství se rodí z touhy po dobru a z žádosti o účinné pořádkání věcí vzniká ve výsledku politika. Je potřeba uvést je do souladu, aby byli lidé uvedeni do řádu a vzájemně si nepřekáželi, ba naopak, aby se ve svých věcech navzájem podporovali. Tyto tři obory jsou totiž základními projevy lidského jednání. A pokud nahlédneme do lidské duše tak zjistíme, že tři podstatné znaky Boží, chtít vědět, chtít vládnout a chtít užívat trvalé blaženosti, jsou nesmazatelně vtisknuty do lidské přirozenosti.¹¹⁹ V díle J. A. Komenského je také možné sledovat směr této univerzalistické tendence vedoucí k jednotě celé tehdejší doby, který je zcela opačný než u protireformačního katolictví. Katolíci se o dosažení jednoty pokoušeli mocí, provázenou ideovým nátlakem, který byl součástí jednoho velkého plánu na obnovení středověké autority, za pomoci sil moderního centralizovaného státu. Naproti tomu Komenský vidí úsilí o nastolení jednoty v přirozené cestě a smírné moudrosti, která moderní stát přijímá jako obranu proti ničím neomezené duševní i politické vládě a nikoli jako účel sám o sobě.¹²⁰

Věcmi lidskými se rozumí styk lidí s věcmi, mezi sebou a s Bohem, jejich stvořitelem. Ani jedna z těchto tří věcí není taková, jakou ji Bůh stvořil. Všechny upadly ve zmatek. Pokud si toto lidstvo uvědomí a zatouží po nápravě, je-li vůbec možná, přijde všeobecné probuzení (*Panegersie*), poté je potřeba najít cestu, po níž se dát a najít světlo, které by odstranilo temnotu a lidské zmatky (*Panaugie*), všechny věci v dosahu tohoto světla je potřeba uspořádat a dát do souladu (*Pantaxie*, dříve *Pansofie*), nejen věci, ale také lidskou mysl je potřeba uzavřít v dosahu tohoto světla, aby bylo možné všem nabídnout vzdělání a pochopení (*Pampaedia*), toto světlo je potřeba dále šířit, a to není možné jinak než pomocí jazyka (*Pantaglottie*) a pomocí všech těchto věcí je pak možné přistoupit k všeobecné nápravě vzdělání, náboženství a politiky, aby na světě nastal podle božího přání osvícený, zbožný a mírumilovný věk (*Panorthosia*).¹²¹

Pro Komenského je účel *Obecné porady* rozhodujícím teologicky viděným hlediskem, ve kterém poukazuje na nezbytnost výchovy v lidském životě, k proniknutí věčnosti a vysokým duchovním obsahům. Dále také lidské vědění, které považuje za základní z nejvyšších cílů, kterých může člověk na tomto světě dosáhnout, a které by

¹¹⁸ BALÍK, Vojtěch. Úvod. In: *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. s. 21-22.

¹¹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek 4. s. 82-83.

¹²⁰ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského*. s. 40.

¹²¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek 4. s. 62-63.

bez jeho ideje jednotnosti ztrácelo svůj smysl a nebylo by skutečným věděním. Vědění má totiž v prvé řadě zachytit význam života a světa a šířit tak pořádek, zákonitost, jednotu a také smíření mezi myšlením jednotlivců a společenských skupin.¹²² Člověk je nejvznešenější tvor boží, vyslaný na svět za nejvznešenějšími cíli, který však zapomněl na to lepší co v sobě má, přestal na sobě pracovat a plnit svá poslání. Lidé propadají slepotě, ochabují a klesají na úroveň němé tváře. Nevěnují se vážným věcem a život pokládají za hru. Zajímají se jen o marnosti, ty také konají a žijí ve snech. Hněv boží se blíží a je třeba se probudit. Probudit všechny, aby byli zachráněni.¹²³ Je nezbytné vrátit se na hlavní cestu, královskou, božskou, tu jedinou vhodnou k tomu, aby se lidstvo zbavilo svého bloudění a bylo opět v bezpečí. Na cestu jednoty, prostoty a dobrovolnosti. Cesta jednoty naučí všechno spojit v celek. Všechny narušené věci ve filozofii, náboženství a společenském zřízení, aby bylo docíleno dobra pro všechny lidi. Všechno, všem, a vším způsobem. Cesta prostoty naučí vědět pouze tolik, kolik Bůh chce, aby lidé věděli a nežádat nic víc než dobro, které poskytuje a nechtít konat nic mimo to, co Bůh ke konání určil. Cesta dobrovolnosti se snaží, aby lidé sami toužili nalézt pravdu, chtít a konat dobro a vše co je k tomu nezbytné.¹²⁴

Aby bylo možné šířit světlo vzdělání, začali lidé své myšlenky sepisovat a vznikly knihy. Z počátku byly přepisovány, ale díky vynálezu knihtisku se mohly moudrosti šířit mnohem rychleji a dál, i mezi rozličné národy různých jazyků. Díky němu se vynořilo na světlo to, co se zachovalo ze starobylých památek, a uchovaly se moudrosti současnosti pro budoucí generace. Bohužel s dobrým přišlo i špatné a vynořila se lakota a ctižádost, které jako nějaká potopa začaly zavalovat lidskou mysl a také školy. Ono totiž nestačí mít učené knihy, je potřeba mít i učence.¹²⁵ *„Probud'te se především vy, jimž bylo svěřeno spravovat věci lidské, vy filozofové, vychovatelé lidského pokolení, vy teologové, vůdcové duší z pozemských končin v končiny nebeské, vy vrchnosti světské, které zatím řídíte svým rozhodnutím svět a jste ochránci a strážci míru mezi národy! Vy všichni jste zároveň i lékaři lidského pokolení, jejichž úkolem je léčit nemoci rozumu, vůle a schopností. Předvádím vám zároveň všechny vaše nemocné, nemocnici celého světa. Přijďte tedy a rad'te se vespolek, abyste splnili to, k čemu vás*

¹²² PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: O významu Všeobecné porady*. s. 129.

¹²³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek 4. s. 75.

¹²⁴ Tamtéž. s. 107-110.

¹²⁵ Tamtéž. s. 96.

Bůh povolal, a čeho i sám nemocný, svěřující vám své zdraví, od vás se pokorně dožaduje.“¹²⁶

3.3 Komenského univerzální jazyk

Jan Amos Komenský byl jakýmsi „pionýrem“ filozofického pojetí univerzálního jazyka v anglickém prostředí Čech. V době kdy krátce pobýval v Anglii (podzim 1641) napsal pro své tamější přátele dílo nazvané *Via Lucis* neboli *Cesta světla*. Spojil zde Baconovy myšlenky s francouzskou myšlenkovou tradicí navazující na Descarta.¹²⁷ Po celý život je Komenský přesvědčen, že je to právě jazyk, který je klíčem k základním problémům teorie i praxe a právě v jeho pochopení, v jeho všeobecnosti, celkovosti, v jeho společensky organizační a věcné stránce, tkví jedna z ústředních myšlenek Komenského reformy.¹²⁸

Jednota bratrská, do níž Komenský patřil, se mimořádně zasloužila o rozvoj české řeči. Mimořádným počinem byl překlad Bible, zvané jako Bible Kralická, spojený se sbíráním českých přísloví. Pro český humanismus je, stejně tak jako pro evropský, charakteristická emancipace národních jazyků. Komenský byl pokračovatelem jejich úsilí i jejich lásky k národnímu jazyku. Přestože celý život pracoval s latinou, jeho láska k češtině pronikala jeho pracemi a především dílem *Nejnovější metoda jazyků*.¹²⁹ V tomto rozsáhlém a podrobně rozpracovaném díle ukazuje metodu lepší výuky latinského jazyka. Ve svém díle *O šíření nauk* Ludvík Vives¹³⁰ o jazycích píše, že jich existuje celá řada, a to není správné, neboť v mnoha jazycích nemůže být jednota. Jazyk je pokladnicí moudrosti a vzdělání, je nástrojem lidské společnosti, a proto by bylo vhodné, kdyby byl jediný a všem národům společný. Byl by vhodný pro vědu, dával by věcem jména, byl by vhodný pro řečnictví, pestrý a bohatý ve slovech a obratech. Je potřeba, aby byl příjemný lidem, ti by s ním pak rádi vyjadřovali své myšlenky a zdokonalovali úsudky. Není tímto jazykem latina? Je rozšířená mezi mnohé národy, používá se ve všech vědách, jedná se o jazyk bohatý, zušlechtěný a obohacený díky mnoha vlivným spisovatelům, má příjemný zvuk, není drsný a hrubý, je však vážný, rozhodný a rozvážný. Proč jej tedy nepěstovat a neuchovat? Již Augustin říkal, že každý

¹²⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4.* s. 119-120.

¹²⁷ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století.* s. 56.

¹²⁸ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III.: Literární díla a plány J.A.Komenského.* s. 38.

¹²⁹ POPELOVÁ-OTÁHALOVÁ, Jiřina. Úvod. In: *Vybrané spisy. Svazek 3.* s. 16.

¹³⁰ Ludvík Vives (1492-1540), španělský humanista. Pro pedagogiku má význam jeho spis *De tradendis disciplinis* (O učení vědám). Komenský se Vivese často dovolává.

chce raději rozmlouvat se svým psem, než s člověkem neznámého jazyka. Je proto důležité učit se jazyku latinskému pečlivě a důkladně, aby se neporušoval. Porušováním by přestal být jediný a každý kraj by měl svůj. Komenský však v tomto s Vivesem polemizuje. Latinu vidí jako jazyk nesnadný, se špatnou pověstí, jehož studium je pro žáky na školách velmi náročné, plné záludností, odstrašující a obtížné, a jen velmi málo lidí dokáže u jeho studia setrvat.¹³¹

Komenský vnímal nutnost mezinárodního jazyka jako prostředku mezinárodního porozumění. Tomu však latina nevyhovovala. Nejvíce prahl po míru a spolupráci mezi národy. Cestu k němu viděl ve spolupráci národů na společné vědě a technice a v novém mezinárodním jazyce.¹³² Již Platon kdysi řekl, že blaženi jsou ti, kteří ve stáří dosáhnou pravého poznání a jsou tedy blaženi i ti, kteří našli řád jednání, aby se díky svým chybám naučili nechybovat. Veškerá, byť sebemenší, pozorování jakékoli pravdy považuje Komenský za drahokamy, a jejich hledání a ožívování považuje za poslání svého života. Kéž by tak smýšleli všichni lidé.¹³³

V 17. století vzniklo několik interlingvistických projektů. Tímto tématem se také zabývali například John Wilkins, Johann Joachim Becher, George Dalgarno, nebo Wilhelm Leibniz. U Komenského však není tento pokus zaměřen pouze lingvisticky, jako u jeho současníků, ale jako součást většího výchovného celku, dosažení harmonie a porozumění mezi všemi národy světa. A k tomu je potřeba vlastní sebepoznání, pak zvládnutí mateřštiny a poté mezinárodního jazyka. Ten má být nejen univerzálním prostředkem poznání všech věcí a lékem proti zmatenosti pojmů, ale také prostředkem k šíření moudrosti a sjednocení lidstva.¹³⁴

Jazyk, stejně jako mysl a ruka, jsou u člověka nástroje boží moudrosti a byly mu svěřeny do péče a k zušlechťování. Slovo jazyk má trojí význam, jedná se o: část lidského těla v ústech, zvukový a rozumový výkon lidského jazyka ke sdělení lidských pocitů a myšlenek, a rozmanitý způsob mluvy vlastní jednotlivým národům. V tomto případě má Komenský na mysli jazyk jako řeč a dar boží. Řeč je výsadou člověka, zvířata, jež jsou na nižším vývojovém stupni, mají pouze stín tohoto daru. Mají smysly, ale nemají mysl, mají zvuky k dorozumívání, ale nemají řeč.¹³⁵

¹³¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. 3. s. 118-120.

¹³² POPELOVÁ-OTÁHALOVÁ, Jiřina. Úvod. In: *Vybrané spisy*. Svazek 3. s. 17.

¹³³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. 3. s. 34.

¹³⁴ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. s. 35.

¹³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. 3. s. 56-57.

Cesta světla mimo jiné ukazuje smysl univerzálního jazyka. Chtěl-li se Bůh nad lidmi smilovat, vynesl na světlo světa pomocí jazyka evangelia. Po národech byl zároveň s vládou rozšířený jazyk Řeků a Římanů. Tyto dva vytríbené jazyky se staly zprostředkovateli evangelií, knih apoštolských i knih otců. Právě pomocí evangelií Bůh hovoří k lidem. Hlasatelé těchto evangelií byli Duchem Svatým obdařeni znalostí jiných jazyků, aby mohli hlásat také tam, kde evangelia doposud neznali, a kde neuměli ani latinsky. Pro udržení svornosti, pěstování vzdělanosti, šíření pravdy boží a rozšiřování hranic církve je jazyk nesmírně důležitý. Velkou překážkou tomu však bylo zmatení jazyků při stavbě věže v Babylonu.¹³⁶ Největší škoda, kterou toto zmatení způsobilo je, že nejen tělem, ale i duchem jsme nyní rozptýleni a nemáme žádné společné pouto. Jednotlivé národy se neznají a jsou jim vzájemně skryty nejen nedostatky, ale také přednosti.¹³⁷ Proto nyní, kdy je nutná obnova světa a doufá se v ni, bude pomoci jazyků potřeba. A to buď daru jakýchkoli jazyků pro ty, kteří budou nositeli světla moudrosti, nebo jednoho společného mezinárodního jazyka. Ten druhý způsob je jistě snazší než ten první, neboť naučit všechny jeden jazyk je jednodušší než jednoho všechny jazyky. Lidé si budou lépe rozumět, pokud budou hovořit stejným jazykem a užívat stejných slov. Právě toto bude důkazem, že všeobecné světlo proniklo ke všem a bude se dále šířit i k potomkům. Je však nezbytné dojít k tomuto cíli lidskou pílí a příčinlivostí a nečekat na zázrak. Bude potřeba mnoho učených lidí, aby ustanovili jediný jazyk, anebo přemýšleli, jak vytvořit zcela nový mezinárodní jazyk.¹³⁸

Je nezbytné, aby tento nový dorozumívací jazyk byl pro všechny příjemný, dostatečný, láskyplný a pro nikoho nesnadný, tvrdý a nemilý. Zmiňme zde opětovně Ludvíka Vivese a jeho díla *Jak vzdělávat ve vědách*, na které se Komenský také odvolává, a který jako východisko pro celý svět vidí jediný jazyk. Jazyk, který je pokladnicí vzdělanosti, nástrojem lidské společnosti a slouží k jejímu prospěchu, měl by být jediný pro všechny národy, půvabný, výstižný a bohatý, se snadnou výslovností, s vhodným a jednoznačným významem slov, hojný na slova i tvary, kterým by lidé rádi mluvili a díky kterému by se zdokonalovali. A přesně takovou vidí latinu. Rozšířenou po národech, hojně využívanou téměř ve všech vědách a při šíření zbožnosti, bohatou, libozvučnou a výstižnou. Hříchem by bylo ji nezachovat a nepěstovat, a ztratit ji by vyvolalo veliký zmatek ve vědách. Zde Komenský souhlasí pouze s tím, že je nutné najít jeden jazyk společný celému světu. Bylo by možné vybrat jeden ze stávajících

¹³⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 128.

¹³⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek 4. s. 93-94.

¹³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 129.

jazyků, v tom případě by byla spíše vhodnější latina, než některý z ostatních jazyků, ale nejvhodnější by byl jazyk zcela nový. Má to své důvody: 1) univerzálním jazykem musí být pomoheno všem, zejména pak nevzdělaným národům, které jsou ve světě nejrozšířenější, ale latinským jazykem by nebylo možno právě jim pomoci, protože je obtížný a vyžaduje mnohaletou práci a učení, díky mnoha pádům, časům, vazbám a nepravidelnostem, 2) tento nový jazyk musí být nejbohatší ze všech, aby vyjadřoval všechny věci a představy myslí a latina je chudá na složeniny a ne příliš šťastná na odvozeniny, slova si proto musí často vypůjčovat odjinud, zejména pak z řečtiny, na které sama závisí a bez které by dokonalá nebyla, a 3) musí být především univerzálním lékem proti zmatenosti pojmů, musela by tedy postupovat souběžně s věcmi a nemít ani více ani méně slov, než je věcí a představovat je tak, aby již sám zvuk vystihl a představil myslí samotnou podstatu věci. Toto však latina ovládá stejně málo, jako kterýkoli jiný jazyk. Neboť lidé dřívějších dob, původci latiny, nebyli tak přesnými pozorovateli a vyjadřovali pouze věci známé a běžné, takže kdykoli bylo potřeba mluvit o věcech přesněji, bylo nutné hledat výjimky, řešit omezení, či používat definice, a proto ani v tomto ohledu latina nevyhovuje.¹³⁹

Z výše uvedeného tedy plyne, že proti všem zmatkům, překážkám vznikajícím z mnohosti, nesnadnosti a dokonalosti, není jiné cesty, než sestavení jazyka nového. Nový jazyk, který by byl racionální po stránce věcné i formální, analogický bez nepravidelností a harmonický bez nesrovnalostí mezi věcmi a pojmy a již pouhým zvukem vystihujícím podstatu věci. Takový jazyk, pokud by byl přijat společným souhlasem lidského pokolení jako nejvhodnější, a díky němuž by se dala doba nazývat osvícenou a mírovou, by byl nejkrásnějším prostředkem pro objasnění a šíření Boží moudrosti novým způsobem. Již několikrát ukázal Bůh pomocí lidského jazyka svou moudrost. Vždyť jen vytvořit lidský jazyk je obdivuhodné, stvořit řeč, tak rozmanitou, rozptýlenou do tolika podob, že se lidské jazyky nedají spočítat, je ještě větším divem. Ale vrcholem jeho divů by bylo, přivést rozptýlení a zmatení jazyků zase zpět v jednotu a soulad. Když mohlo tolik jazyků vzniknout zmatením, proč by jeden nemohl vzniknout rozumným plánem?¹⁴⁰

Jak však takový jazyk vytvořit? Nabízí se dva způsoby. První podle Zeuxida¹⁴¹, který když hodlal namalovat Helenu, nejprve si nechal přivést ty nejkrásnější dívky, které bedlivě studoval a poté vždy to nejkrásnější z každé z nich přenesl na plátno a

¹³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 130-131.

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 133.

¹⁴¹ Zeuxis. Slavný řecký malíř, činný v poslední třetině 5. stol. př. n. l.

takto v podstatě seskládal a vytvořil pravzor nejdokonalejšího půvabu. Stejný princip by mohl být použit i při tvorbě nového jazyka. Převzít ze stávajících jazyků to nejlepší co nabízejí. Druhý způsob je věcnější a spočívá ve sledování vedení věcí samých. Pokud tvůrci nového jazyka předloží jednotlivé věci smyslům všech lidí stejným způsobem, učiní to jazyk pro všechny snadno srozumitelný a napodobitelný.¹⁴² Je třeba, aby zakladatelé nového jazyka měli přinejmenším znalost všech předních jazyků světa, aby z každého z nich mohli vzít něco ojedinělého, nejdokonalejšího a nejkrásnějšího. Například:

- a) hebrejšтина a němčina ukáží jak zakládat krátké kořeny;
- b) řečtina a němčina představí bohatost vzniklou díky umělému skládání slov;
- c) latina a slovanština, ukáží zdárné odvozování;
- d) latina sama předvede půvabnou výslovnost bez jakékoli drsnosti;
- e) slovanština pak opakovací vidy všech sloves;
- f) angličtina u rodu jmen vázanost na pohlaví;
- g) turečtina časování a skloňování sloves.

A takto podrobně a důsledně je potřeba probrat jednotlivé jazyky a z nich pak vytvořit jeden nový, dokonalý. Například:

<i>Ens</i> → <i>enso</i> (jsem)	<i>ensio</i> (činím)	<i>ensior</i> (vznikám)
<i>Un – um</i> → <i>uno</i> (jsem jeden)	<i>unio</i> (jednotím)	<i>unior</i> (jsem sjednocován)
<i>Ver – um</i> → <i>vero</i> (jsem pravý)	<i>verio</i> (dokazuji)	<i>veior</i> (jsem ověřován)
<i>Bon – um</i> → <i>bono</i> (jsem dobrý)	<i>bonio</i> (napravuji)	<i>bonior</i> (jsem zlepšován)
<i>Temp – us</i> → <i>tempo</i> (trvám)	<i>tempio</i> (dávám trvání)	<i>tempior</i> .

Zde je konkrétní příklad nelatinského odvození z latinských kořenů slov. *Ens* (bytí), *unum* (jediné), *verum* (pravdivé), *bonum* (dobré), *tempus* (čas).¹⁴³ Cokoli je osamocené (věc, osoba, činnost) bude označeno slovem s jedinou samohláskou, možné číslo se pak vyznačí zdvojením této samohlásky, případně čárkou. Tedy kdyby:

Jah → *Bůh*, *Jáh* → *bohové*; *Ben* → *syn*, *bén* → *synové*; *Sir* → *pán*, *sír* → *pánové*, aj.

U zájmen: A → *já*, aa → *my*; e → *ty*, ee → *vy*; i → *on*, ii → *oni*.¹⁴⁴

¹⁴² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. s. 134.

¹⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 353-354.

¹⁴⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4*. s. 357.

Nový jazyk by se měl skládat ze tří částí: I. z obsahové - slovníku; II. formální – mluvnice; III. praktické – úplného názvosloví věcí. Písmen bude třicet šest. Pět samohlásek – *i, e, a, o, u*; pět skupin tvrdých souhlásek: 1. hrdelné – *h, ch, k, g, j*; 2. zubné – *d, t, z, s, c*; 3. retné – *b, p, f, w*; 4. jazyčné – *l, r*; 5. nosové – *m, n*; a třináct z nich, které bude možno změkčovat – *b, p, f, w, c, s, y, t, d, l, m, n, r*, což bude vyznačeno tečkou nad touto souhláskou. Slovesa budou mít jediné časování, indikativem¹⁴⁵. Indikativem bude pouze kořen s významem neurčitým.¹⁴⁶

Nepostačí však jen vytvořit nový mezinárodní jazyk. Ať bude vytvořen, nebo vylepšena latina, je nutné o něj pečovat a pěstovat ho. Jazyk byl dán člověku jako dar od Boha a bez dostatečné péče o něj nemůže být vzdělávána mysl. Každý jazyk musí v první řadě dostačovat sám sobě tak, aby si nemusel vypůjčovat z jiných jazyků a nechyběly mu slova či obraty. Je také barbarské míchat různé jazyky dohromady. I národní jazyk je důležité pěstovat, aby lidé netrpěli jeho neustálými změnami. Jen díky jazyku se zjeví mnohotvárná boží moudrost a ukáže, že Bůh je bohem všech.¹⁴⁷ Musí být natolik rozumný, v souladu, všeznalý, aby ho mohl moudrý člověk, pokud by se jazyk ztratil, opět obnovit. Byl by v něm jediný rod, tři pády, tři časy, tvar slovesa trojí: činný, trpný a podmětný, způsob jediný určitý a jediný neurčitý. V tomto jazyce budou všechny knihy, o změnách bude rozhodovat poradní sbor a nebude možné rozptýlení sem a tam jako v Babylonu.¹⁴⁸

Neméně důležitá je výuka jazyka. Pokud nebude jazyk správně vyučován, není možné, aby byl správně používán. Je potřeba, aby se ti co se jazyk učí, ho učili rychle, důkladně a hlavně příjemně. Důležitá je rychlost a potěšení, aby se nevloudil odpor a rozmrzelost, důkladnost, aby naše vědění bylo opravdu věděním a nikoli jeho pouhým stínem a k tomu všemu je potřeba umění, neboť právě v něm je bezpečný způsob, jak něco bezpečně vykonat. Výuka má vždy tři složky: vyučování, učení se a vědění. Vědění je zpodobování myslí nebo jazykem. Učení je postup k vědění o věci neznámé skrze nějakou známou. Co je známé, tomu se neučíme. K učení je potřeba práce a píle. Vyučovat znamená zasvěcovat studenta do učební látky. Vyučující musí být se studentem ve vzájemném vztahu, a pojítkem jim musí být učební látka. Vyučující musí chtít vyučovat a student se musí chtít učit, mít v pořádku mysl, ruce i jazyk a být věkem

¹⁴⁵ indikativ [-dy-tý-], -u m. (6. j. -u, -ě) (z lat.) jaz. základní modus slovesný; oznamovací způsob; indikativní [-ty- i -tý-] příd.: jaz. i. význam; i. tvar slovesný.

¹⁴⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4.* s. 368-372.

¹⁴⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 3.* s. 310-311.

¹⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Všenáprava.* s. 203.

i schopnostmi zralý pro učební látku. Kdo je k učení neschopný, ničemu se nenaučí. Jak naučit hluchého hudbě, slepce malovat, či chromého tančit? Ani nemluvně nelze naučit gramatice.¹⁴⁹ „Nejvyšším zákonem a světlem, středem i obvodem, základem i vrcholem rozumného způsobu sdělování učební látky je toto jediné: aby se všemu vyučovalo pomocí příkladů, pravidel, používáním nebo napodobením, tj. aby věc, jíž se má žák učit, se mu předkládala, když se mu předložila, vykládala, a když se mu vyložila a on ji pochopil, aby se pokoušel vyjadřovat ji novými vlastními způsoby tak dlouho, dokud by je vyjádřit neuměl.“¹⁵⁰ Metoda výuky jazyka je pracnější než metoda vědních oborů a nauk o činnostech, a to proto, že: za první, předměty všech umění a věd jsou cosi zvláštního a omezeného vlastními hranicemi, ale výuka jazyka jako celku (i jediného), vyžaduje pochopení všech věcí, věd i umění, za druhé, znát jazyk celý, znamená znát ho perem i ústy. Řeč je potřeba nejprve pochopit, potom napodobit psaním a poté jí promluvit a za třetí, výuku jazyků brzdí především to, že v každém jazyce je podivný zmatek slov souzvučných, souznačných a odvozených.¹⁵¹ Ovládat jazyk v úplnosti znamená umět vyjádřit každou představu myslí. Pokud jde o formální stránku, je nutné plné pochopení stavby jazyka. Pokud však jde o latinu, nelze se jí naučit v úplnosti, protože není dostupná v úplnosti, není jí dochováno více, než v knihách starých autorů.¹⁵² Metoda správného učení jazyka však neslouží pouze k výuce jazyka samotného, ale i k výchově. Ti kdo jsou touto metodou vychováni, si ji nesou v sobě. Zušlechťují si mysl i úsudek a to, co se naučí, pak přejmou jako přirozený zvyk. Lidé, kteří si na tuto metodu zvyknou, stanoví si podle ní životní zásady, které pak budou správně zachovávat po celý svůj život.¹⁵³

Myšlenky o mezinárodním jazyce byly v mysli Komenského třicet let, a vyjádřil je ve spisech: *Cesta světa*, *Všemluva* a v dodatku *Pokus o nový harmonický jazyk*. Naznačil zde konkrétní podobu tohoto jazyka ve dvou formách, apriorní (filozofické) a aposteriorní, kde jsou slovní kmeny přejaty z latiny a mluvnické zjednodušena. Tento jazyk nemínil dotvořit sám, a proto 1. dubna 1668 poslal Královské vědecké společnosti v Londýně dopis, kde rozvážně radí, aby práce na tomto jazyce byla svěřena moudrým a pilným lidem všech národů. Stalo se však, že byla *Panglottia* i s dodatkem ztracena a to až téměř do 2. světové války, což způsobilo, že Komenského ideje nevzešly do

¹⁴⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. 3, s. 150-156.

¹⁵⁰ Tamtéž. s. 160.

¹⁵¹ Tamtéž. s. 196.

¹⁵² Tamtéž. s. 223-224.

¹⁵³ Tamtéž. s. 332.

obecného povědomí mezinárodní jazykovědy. Teprve po válce začalo být na Komenského nahlíženo jako na *otce interlingvistiky*.¹⁵⁴

¹⁵⁴ MAŘÍK, Jaroslav. Komenský - otec interlingvistiky. s. 5.

4 UNIVERZÁLNÍ JAZYK G. W. LEIBNIZE

4.1 G. W. Leibniz

Nejnámější koncepci univerzálního jazyka vytvořil Gottfried Wilhelm Leibniz. Tento německý filozof, matematik, historik, právník, diplomat a vědec, představil svou vizi pod názvem *Lingua Characteristica Universalis*. Přestože se v oblasti jazykovědy dochovalo poměrně značné množství jeho spisů, ve většině se jedná o pouhé krátké články, úvahy a dopisy. Dokonce ani o samotné koncepci nového univerzálního jazyka není v žádném spisu systematicky pojednáno. Většinou se jedná o roztroušené a často i nepublikované útržky. Přesto je jeho vliv na rozvoj obecné a historickosrovnávací jazykovědy natolik významný, že jeho dílo považují někteří jazykovědci dokonce za periodizační mezník v dějinách oboru mezi prvním a druhým obdobím jazykovědy.¹⁵⁵

Za své lingvistické poznatky jistě nemalého badatelského významu, vděčí z velké části své kariéře diplomata, která mu umožnila cestovat a díky tomu zkoumat jazyky, vztah mezi nimi a rozvíjet tak své zájmy o filozofii jazyka a jazykovědu. V této těžké době považoval i Leibniz, tak jako i jiní, za jednotící rys svého diplomatického úsilí nastolení míru v Evropě. Pokouší se svou politickou činností o smír mezi jednotlivými knížaty, katolicismem a protestantismem, vírou a rozumem, náboženstvím a vědou, idealismem a materialismem. Velmi přínosné pro něho byly jeho cesty do Paříže, Londýna, Vídně, Itálie a na další místa, kde se setkával s předními vědci Evropy, se kterými navazoval kontakty a posléze udržoval korespondenci, čímž byl informován o nových myšlenkových proudech a vědeckých objevech.¹⁵⁶

Leibniz na svém celoživotním filozofickém díle pracoval ve dvou etapách. Nejprve se vyrovnával se starší filozofickou tradicí, novověkou filosofií i vědou, a později pak vytvořil svůj vlastní filozofický systém, který především v letech 1700-1716 představil ve svých spisech. V počátcích psal svá díla latinsky, později téměř výhradně ve francouzštině. Většina jeho spisů, které publikoval v dobových časopisech je poměrně krátkých. V jednom z prvních spisů nazvaném *Nová soustava přírody a spojení vůbec* v roce 1695 představil základy svého systému a po té jej již systematicky v roce 1714 ukázal v spisech *Monadologie a Principy přírody a milosti*.¹⁵⁷

¹⁵⁵ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 177.

¹⁵⁶ ŠEBESTÍK, Jan. Úvod. In: LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 8-9.

¹⁵⁷ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. s. 109.

Branou k Leibnizově filozofii i logice je *Analýza pojmů a pravd*. Jedná se o dosazení jednoduchých pojmů místo složitých, principů místo odvozených pojmů, tj. rozklad teorému na definice a axiomy, v případě potřeby také rozklad axiomů na definice. Analýza postupuje od celku k částem, od podmíněného k nepodmíněnému, z vnějšku dovnitř, od abstraktních pojmů k jejich elementárním konkrétním prvkům. Jakýkoli pojem používaný jak v běžné řeči, tak i ve vědě, lze rozložit na elementární, jednoduché, dále nedělitelné pojmy. Každý složený pojem je tedy výsledkem vztahů jednotlivých elementů. Dokonalá analýza pojmů však vyžaduje redukci všech pojmů na jediný základní pojem a tím je pro Leibnize pojem Boha. Takováto analýza je však nemožná, neboť nevíme, jak vyplývá povaha věci, ani jak vyplývají ideje věci z ideje Boha. Je tedy nutné se spokojit s rozkladem složitých pojmů na jednoduché, na sobě nezávislé ideje.¹⁵⁸

Na rozdíl od ostatních novověkých filozofů však on sám nenabádá k pohrdání antickou a středověkou filozofií, naopak vyjadřuje respekt před velkými filozofickými mysliteli minulosti a nesouhlasí s postojem například Descarta, který zavrhnul myšlenkové úsilí předchozích generací a vybudoval filozofii na zcela nových základech. Leibniz se naopak velmi důkladně seznámil se scholastickou vzdělaností, renesanční filozofií i novověkou vědou a pokusil se o propojení těchto poznatků a myšlenek se svým systémem, kterým se pokusil harmonicky propojit filozofii, vědu a náboženství. Jeho monádogie tak představuje originální řešení všech zásadních filozofických problémů.¹⁵⁹

Jeho snahou bylo vytvořit logiku, která ukáže jak docílit pravdy a poznání. Leibnizovými pracemi se inspirovaly současné práce o informatice a také komunikační sítě, aby částečně pochopily nově vznikající typ inteligence. K velmi originálním Leibnizovým projektům patřily univerzální znaky. Jednalo se o univerzální jazyk a písmo umožňující vyjadřovat myšlenky a věci pomocí čísel či znaků, který by umožnil komunikaci mezi všemi lidmi, bez ohledu na jejich kulturní odlišnosti.¹⁶⁰

Vliv Leibnize na rozvoj obecné a historicko-srovnávací jazykovědy je významný a přínosný. Právě jím končí první období jazykovědy a začíná druhé, neboť právě on vytvořil předpoklady pro rozvoj novodobého pojetí a utváření historickosrovnávací jazykovědy. Nešlo mu totiž o pouhé hledání příbuznosti srovnáním slov či jiných jevů z různých jazyků, ale o přesné vymezení toho, jak jazyky srovnávat, co v nich

¹⁵⁸ ŠEBESTÍK, Jan. Úvod. In: LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 13.

¹⁵⁹ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. s. 110.

¹⁶⁰ BADEL, Christophe. *Tvůrci Světových Dějin* s. 251.

porovnávat, a k čemu je to vlastně dobré. Byl také předchůdcem významné myšlenky, že vědecké rovná se historické a zpochybnil hebrejštinu jako nejstarší prajazyk lidstva. Na jeho dílo měl velice významný vliv J. A. Komenský, který je dokonce považován za předchůdce Leibnizových pansofických myšlenek a naopak Leibniz je považován za šířitele pedagogických teorií Komenského v západní Evropě.¹⁶¹ Když se Leibniz dozvěděl o Komenského smrti, sepsal k této smutné události latinskou oslavnou báseň, kde nepřímou vzpomíná na Komenského mírové snahy a skvěle v ní vystihuje, že: „*Komenský zasil semena, jejichž žeň bude sklízet potomstvo ... snad ne příliš pozdní, přičiníme-li se o to společným úsilím. ... nastane čas a lidé budou uctívat Komenského za jeho skutky, naděje i jeho touhy.*“¹⁶²

Leibnizův zájem o jazyky a jejich historický výzkum můžeme sledovat v letech 1667-1672, kdy pobýval ve Frankfurtu nad M. a v Mohuči. Byl přesvědčen, že nejspolehlivější svědectví o původu, příbuznosti a rozšíření různých skupin lidstva podávají právě jazyky. Právě při zpracovávání dějinných událostí a s tím spojeným studiem starých textů se začal zabývat výkladovým hlediskem staré slovní zásoby a jejím výkladem, a také sledováním důsledků evoluce při utváření nových jazykových prostředků, které spojoval s rozvojem lidského myšlení. Věřil, že všechny národy se zrodily z jednoho původního prajazyka, ale zcela odmítal, že by jím měla být starozákonní hebrejštinu, kterou však jinak uznával pro její obdivuhodnou pravidelnost a starobylost.¹⁶³

Po řadu let Leibniz přemýšlel nad možností sestavení univerzálního symbolického jazyka, souboru grafických znaků, pasigrafie, vědomě sestaveného jazyka, který by sloužil jako mezinárodní dorozumívací jazyk.¹⁶⁴ Takovýto jazyk by sloužil k šíření víry a pravého náboženství. Těžko totiž doufat, že by se lidé dohodli ohledně tak, sice velice užitečné, ale velice složité věci, jako je společný jazyk, neboť by již dávno zvolili jednu z již používaných běžných řečí. A proto je třeba vymyslet něco, co by lákalo svou podivuhodnou lehkostí, jako například hudba.¹⁶⁵

¹⁶¹ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 177.

¹⁶² POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. s. 16.

¹⁶³ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 179-180.

¹⁶⁴ Tamtéž. s. 182.

¹⁶⁵ LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 78.

4.2 O reformě věd

Stejně tak jako u Komenského, i u Leibnize je vytvoření univerzálního jazyka součástí většího reformního celku. Přesto, že i zde má Bůh své nezpochybnitelné a nepřehlédnutelné místo, nejedná se o čistě náboženský pokus o nápravu lidstva, nýbrž pokus o reformu věd pomocí matematiky. S kombinatorikou, charakteristikou a všeobecnou řečí by bylo možné přistoupit k systematické výstavbě věd pomocí díla, které by po svém vytvoření do těchto věd uvádělo a zároveň je završovalo, pomocí encyklopedie. Byla by sepsána tak jednoduše, že by ji pochopil i úplný začátečník.¹⁶⁶

Lidstvu by jistě pomohlo, kdyby to co ovládá, mohlo také správně používat. Nyní však ještě nezná své možnosti a podobá se kupcům, kteří nemají knihu účtů nebo knihovnu, která by měla seznam. To co nyní dělá, možná prospěje našim potomkům, ale samo nevyužije plody své práce, neboť donekonečna rozebírá jednotlivé myšlenky, přináší další a další důvody, přesto však zřídka něco dokončí nebo něco objeví. Musí dát pozor, když bude takto pokračovat, aby se nevrátilo nevyhléditelné zlo, protože příliš mnoho věcí a knih vezme všechnu naději na výběr toho pravého a zasype co je dobré a prospěšné. Lék na toto se s pomocí Boží dá nalézt. Podstata tohoto návrhu tkví v uspořádání nejdůležitějších lidských poznatků. Pokud hledáme pravdivé výroky, je potřeba v první řadě používat ty všeobecné a ze všeobecných ty zvrtné, jejichž subjekt i predikát mají stejný rozsah a dají se tudíž zaměnit. V každé vědě je velmi důležité najít nejen závěry a jejich důkazy, ale v první řadě objevit počátek (prameny) a zapamatovat si je. Spojit jasnost objevů a přesnost důkazů.¹⁶⁷

Aby mohli lidé využít svých předností, potřebují dvě věci v oblasti poznání. Přesný seznam všech poznatků a všeobecnou vědu, která poskytne nejen prostředky k využití všech poznatků, ale také metodu objevování a myšlení. Z toho, že štěstí spočívá ve spokojenosti a trvalá spokojenost závisí na jistotě budoucnosti, založené na poznání Boha a duše, vyplývá, že je pro pravé štěstí věda nevyhnutelná.¹⁶⁸

Leibniz se pokoušel o vytvoření abecedy lidských myšlenek a za pomoci spojení jejich písmen a rozboru slov z nich složených pak objevit a posoudit vše ostatní. Snažil se o rozklad pojmů a pravd na elementární, jednoduché a dále již nerozložitelné, tzv. kategorie. Rozbor pojmů končí definicí, rozbor pravd pak důkazem. Za jediný základní považuje pojem Boha, neboť jen on je příčinou všech věcí. Ideál poznání vidí

¹⁶⁶ ŠEBESTÍK, Jan. Úvod. In: LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 15-16.

¹⁶⁷ LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 25-28.

¹⁶⁸ Tamtéž. s. 66-68.

v dokonalém rozboru, a k překonání našich mezí k němu, má posloužit kombinatorika. Elementárním pojmům přiřazuje čísla, pomocí nichž lze matematicky spočítat, v případě že se vyjádří vztah podmět-přísudek zlomkem, zdali je věta pravdivá. Svůj plán k nalezení metody, která by odstranila spory, vidí ve třech krocích: 1) ve vytvoření univerzálního znakového jazyka (*characteristica universalis*), složeného ze základních znaků vystihujících elementární pojmy a kombinace vymezující ostatní pojmy, 2) ve vynálezu logického kalkulu (*calculus ratiocinator*), umožňujícího utvoření a rozpoznání všech smysluplných výrazů výchozí soustavy znaků, 3) v zavedení rozhodovací procedury (*ars iudicandi*), která by umožnila rozpoznat pravdivost či nepravdivost předloženého výroku.¹⁶⁹ Právě na principu kombinatoriky by tak vznikla abeceda myšlenek neboli encyklopedie, inventář lidského vědění. Jako nejúčinnější lék pro ducha vidí Leibniz možnost objevit několik myšlenek, od kterých by se postupně odvíjel nekonečný sled dalších, stejně tak jak je tomu u čísel. Představa o vytvoření univerzální encyklopedie jej nikdy neopustila, a jakožto vzdělanec a knihovník z povolání se nemohl nenadchnout pro pansofické snahy 17. století a vznikající encyklopedický proud.¹⁷⁰

4.3 Idea univerzálního jazyka u Leibnize

„Kdybychom měli popsat projekt, s nímž si Leibniz pohrával celý život, museli bychom mluvit o obrovské filozoficko-lingvistické stavbě, která uvažovala čtyři základní momenty: 1) stanovení systému elementárních pojmů organizovaných do abecedy myšlení nebo do všeobecné encyklopedie; 2) vypracování ideální gramatiky, jejímž příkladem byla jeho zjednodušená latina, k níž ho pravděpodobně inspirovala Dalgarnova gramatická zjednodušení; 3) případně vytvoření řady pravidel pro výslovnost znaků; 4) lexikon reálných znaků, na jejichž základě by se provedl výpočet, který by mluvčího automaticky dovedl k formulaci pravdivých vět.“¹⁷¹

Ve své snaze o vytvoření mezinárodního jazyka se Leibniz hlásil k myšlenkám J. A. Komenského a Ch. Wilkinse. Viděl možnost snadného dorozumívání mezi příslušníky rozličných národů, a to i na dálku. Zamýšlel se nad jazykem jako společensky fungujícím jevem, který viděl jako systém znaků nebo šifer představ, sloužících k vyjadřování idejí, myšlenek a také jejich předání druhému člověku. Je to právě jazyk, díky němuž se společnost aktivně podílí na všech výtvorech duchovního

¹⁶⁹ GRULICH, Tomáš. *Pojetí dokonalého jazyka u Komenského a Leibnize II.* s. 2-3.

¹⁷⁰ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře.* s. 244-246.

¹⁷¹ Tamtéž. s. 240.

života lidí, a který se jeví být prostředníkem mezi duchem a smyslovostí, kulturními vymoženostmi lidské společnosti.¹⁷² Leibniz měl v úmyslu vytvořit logický jazyk, který by vedl od neznámého ke známému podobně jako algebra, jednoduchou aplikací operativních pravidel na použité symboly, které zastupují jednotlivé ideje.¹⁷³ Počátky jeho úvah lze nalézt již v jeho raném spise *Dissertatio de arte combinatoria* z roku 1666, kde si všímá, že všechny formy uvažování podléhají obecným zákonům, řízených kombinacemi jednoduchých termínů. Všeobecnou logiku lze tedy vidět jako užití pravidel kombinatoriky. Je-li definován určitý subjekt, výsledně umožňuje nalézt všechny predikáty, které může přijmout a naopak. Ukazuje také, že rozbor složeného pojmu lze přirovnat k rozkladu čísel na prvočinitele, ti zastupují základní pojmy, operace násobení ukazuje vztah skládání pojmů a dělitelnost vztah nadřazenosti pojmů a představuje tak pojetí logiky postavené na principech ontologicko-logického atomismu.¹⁷⁴

Mimo vytvoření zvláštního univerzálního jazyka se Leibniz pokoušel o zdokonalení latiny, která měla být jakýmsi prostředníkem, či mezistupněm mezi přirozenými jazyky a jazykem univerzálním. Tato „zdokonalená latina“ měla být vylepšená o veškeré přednosti ostatních jazyků a naopak ochuzena o své nepravidelnosti a nadbytečnosti. Takováto „racionální latina“ by se co do slovní zásoby měla skládat v podstatě z pouze jediného substantiva¹⁷⁵, totiž *ens* – jsoučno a z jediného slovesa, totiž *est* – jest. Ostatní substantiva a slovesa známá z běžné latiny by se nahradila tak, že by se k těmto základním připojil větší či menší počet adjektiv¹⁷⁶ a adverbíí¹⁷⁷ a smysl oněch „*ens*“ a „*est*“ vymezil na potřebnou míru.¹⁷⁸ Tento projekt byl velmi podobný latině *sine flexione* vytvořené Giuseppem Peanem. Znamenalo by to však tvrdé zásahy, zpravidelnění a zjednodušení gramatiky jedinou deklinací¹⁷⁹ a jedinou konjunkcí¹⁸⁰,

¹⁷² PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 182-183.

¹⁷³ ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 249.

¹⁷⁴ GRULICH, Tomáš. *Pojetí dokonalého jazyka u Komenského a Leibnize II*. s. 3-4.

¹⁷⁵ Druh plnovýznamových slov, která pojmenovávají substance, entity (osoby, zvířata, věci) a abstrakce (samostatně pojaté vlastnosti, činnosti, vztahy) a ve větě mohou mít platnost všech větných členů s výjimkou slovesného přísudku, podstatná jména.

¹⁷⁶ Druh plnovýznamových slov, která pojmenovávají příznak substance (vlastnost osob, zvířat, věcí, jevů atd.) a ve větě mají platnost přívlastku, jmenného přísudku nebo doplňku, přídavná jména.

¹⁷⁷ Druh plnovýznamových neohebných slov, která vyjadřují okolnostní příznak slovesa, adjektiva nebo adverbia samého a ve větě mají platnost příslovečného určení, příslovce.

¹⁷⁸ SOUSEDÍK, Stanislav. *Univerzální jazyk v české filozofii 17. století*. s. 49.

¹⁷⁹ Soustava tvarů slova, kterými se vyjadřuje pád a číslo, skloňování.

zrušení rodů a čísla, ztotožnění adjektiva s adverbium a redukci sloves na sponu + adjektivum nebo participium^{181, 182}.

Leibniz nakonec upustil od realizace stanovení systému elementárních pojmů, vypracování ideální gramatiky v podobě zjednodušené latiny, i vytvoření řady pravidel pro výslovnost znaků, a věnoval se lexikonu reálných znaků (*real characters*), tj. znaků, které reprezentují základní pojmy, ze kterých se (kombinatoricky) skládají ostatní pojmy. Na rozdíl od svých současníků nepovažoval jazyk postavený na základě čínských znaků, ani nově vytvořený filozofický jazyk bez nejednoznačností, který prosazuje Wilkins a Dalgarno, za univerzální. Fascinovala jej vždy různorodost a bohatství přirozených jazyků, avšak nemyslel si, že by bylo možné rekonstruovat Adamův jazyk, natož se k němu vrátit. Byl také přesvědčen, že každý jedinec má svůj vlastní pohled na svět, jako by se jedno a totéž město zobrazilo z pohledu každého, kdo jej pozoruje. V době, kdy je usilováno především o univerzální jazyk určený k usnadnění vědeckých postupů, obchodu a cestování, se u Leibnize setkáváme s náboženskou inspirací, za sjednocení, které by odpovídalo upřímnému náboženskému cítění, ideálu univerzálního křesťanství a usmíření Evropy. Naplnění toho cíle však neviděl v univerzálním jazyce, ale spíše ve vytvoření vědeckého jazyka, jako nástroje k hledání a odhalování pravdy, v čemž ho inspirovala především *Ars combinatoria* Raimunda Lulla.¹⁸³

V odkazu na bibli Leibniz usuzoval, že byl člověk stvořen Bohem, moudrým a všemocným stvořitelem toho nejlepšího světa, který jej obdařil schopností řeči. Jazykem, který se stal významným nástrojem i pojítkem lidské společnosti tím, že vyjadřoval ideje, vnitřní duchovní život. Pouze člověk dostal do vínku toto privilegium vytvářet artikulované zvuky a z nich slova. A nejen to. Může také vydávat zvuky bez artikulace, hudební tóny, z nichž by bylo dle Leibnize možné, případně kombinací artikulovaných zvuků a tónů, vytvořit jazyk. Slova však nejsou pouze znaky myšlenek, ale také věcí, jež se snažíme vyjádřit pomocí těchto slov. Proto je nutné, aby se při zkoumání určitých věcí myšlení opíralo o užívání znaků. Dojde-li k rozporu mezi myšlením a věcí, není chyba na straně věci, ale v našem myšlení či představě. V běžném rozhovoru je důležité, aby oba hovořící partneři rozuměli významu znaků v hovoru

¹⁸⁰ Druh neohebných slov, která spojují věty nebo větné členy vyjadřující jejich mluvnický a obsahově-vyjadřující poměr a nemají větně členskou platnost, spojky.

¹⁸¹ Příčestí – neurčitý jmenný tvar slovesa.

¹⁸² ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. s. 240.

¹⁸³ Tamtéž. s. 240-241.

používaných. Bez toho ztrácí hovor i myšlení smysl a nezbývá, než je zastavit. Jazyk není pouze prostředkem ke sdělování myšlenek ostatním, ale také médiem našeho myšlení. Umožňuje snadnější realizaci myšlenkových procesů, které nám pomáhají při operacích s obecnými pojmy jako čísla, aniž by bylo nutné pokaždé znovu definovat slova a pojmy. Je možné i myšlení bez jazyka a slov, ale ne bez jiných znaků, např. aritmetický počet nemůže existovat ani být myšlen bez čísel. Jazyk je nejživějším zprostředkovatelem mezi duchem a smyslovostí, kulturní vymožeností společnosti, podílející se na veškerých duchovních výtvořech lidského života.¹⁸⁴

Leibnizův pokus o vytvoření všeobecné řeči je založený na kombinatorice a logické a filozofické analýze. Východiskem je analýza pojmů, přesněji prvotních jednoduchých pojmů, elementů ostatních pojmů a soudů. Pokud dokážeme všechny pojmy rozložit na takovéto prvotní, stačí pak již jen najít vhodnou soustavu znaků, která by dovoľovala analogické operace s pojmy, které by k ní byly jednoznačně přiřazeny. Toto je pojaté matematicky, rozklad čísel na prvočísla odpovídá analýze pojmů. Elementárním pojmům odpovídají prvočísla, jejich násobení odpovídá skládání elementárních pojmů na složitě. Poté je potřeba vyjádřit číselné označení pojmů (udávající zároveň strukturu pojmu, zákon jeho stvoření) vhodnou řečí. Tato řeč umožní rozvoj věd, neboť ten, kdo se jí naučí, naučí se nejen významům slov, ale pochopí také věci, které tato slova označují.¹⁸⁵

Leibniz pojmal jako kategorii, která je základním pojmem každé vědy, slovo, jeho význam a zvukovou stránku a také jeho vztah k pojmenovávaným jevům. Toto pojetí má spojitost také s Leibnizovými monádami, nejjednoduššími jednotkami světa. V nich a v představách o nich je absolutní realita a mají současně formu i hmotu (matérii). Obdobně také u slova jakožto nejvýznamnější součásti jazyka lze rozlišit formu a hmotu. Hmotou je smyslově vnímaná stránka slova vzniklá artikulací (hláskové uspořádání, rozdílné v různých jazycích), a formou naopak významová stránka slova, která vyjadřuje ideje a slouží k označování toho, co je jazykům společné. Obě jsou na sebe vázané a v harmonii.¹⁸⁶

Štěstí spočívá ve spokojenosti a trvalá spokojenost závisí na jistotě budoucnosti, založené na poznání Boha a duše. Z toho vyplývá, že pro pravé štěstí je nezbytná věda. Ta pak závisí na odkazování a vyhledávání důkazů. Nezbytná je také určitá metoda, která by však nebyla známá úplně všem. Přestože je každý člověk schopný posoudit

¹⁸⁴ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 183.

¹⁸⁵ ŠEBESTÍK, Jan. Úvod. In: LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. s. 15-16.

¹⁸⁶ PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. s. 185.

důkaz, není každý schopný ho sám od sebe nalézt, ani jasně vyjádřit, i když nalezený již je. Neboť nemá tolik volného času, nebo mu chybí správná metoda. Pravá metoda, chápaná v celém svém rozsahu je věc zatím celkem neznámá. Doposud se s ní pracovalo pouze v matematice, a i v té je zatím poměrně nedokonalá. Neukázala sice vše, co bylo potřeba a očekávalo se od ní, stačila však alespoň na vyhnutí se chybám: neřekla sice vše, co měla, ale to co neměla, také neřekla. Už jen toto kdyby bylo použito v ostatních vědách, mohla již dávno být bezpečná metafyzika, stejně tak jako morálka, která je na ní závislá, protože metafyzika obsahuje poznání Boha a duše, které má řídit náš život. Důvodem proč tato metoda existuje prozatím pouze v matematice, je, že důkazy jsou uvnitř matematiky samé: pokud je předložen chybný teorém, není potřeba ho zkoumat, ani dokazovat, tuto nepravdivost lze odhalit jednoduchou zkouškou, výpočtem. Kdyby bylo i v ostatních oblastech možné důkazy ověřovat takto výpočtem či pokusem, nebylo by tolik rozdílných teorií. Problém je však v tom, že ve fyzice jsou důkazy obtížné a v metafyzice nemožné. Bůh totiž nedělá zázraky z lásky k lidem, aby dovolil poznat nehmotné věci. Je nezbytné říci zde, že zkoušky používané v matematice, jako je například důkaz devítkovou zkouškou¹⁸⁷, neděláme s věcmi samými, ale pomocí znaků, dosazených na místo těchto věcí. Kdyby byly objeveny znaky, které by naše myšlenky vyjádřily jasně a přesně, stejně jako aritmetika vyjadřuje čísla a geometrie křivky, bylo by možné ve všech oblastech udělat vše, co lze v matematice a geometrii, a také jejich pomocí každého přesvědčit. Tyto znaky by vytvořily novou řeč, s jejíž pomocí by bylo možné mluvit i psát. Takováto řeč by byla bezchybná, dokonalý nástroj rozumu.¹⁸⁸

Je důležité, aby takovýto uměle vytvořený univerzální jazyk, byl lehce naučitelný, zapamatovatelný a použitelný, příjemný a po všech stránkách dokonalý. Je také nutné, aby se vše skládalo z malých prvků, neboť složené výrazy by byly příliš rozvláčné. Pokud by se ovšem nenašel nějaký způsob krácení výrazů, jako je tomu u čísel. Nejlepší způsob krácení bude ten, když se pojem vyjádří navzájem znásobenými čísly, přičemž prvky takto označeného pojmu budou všichni jeho možní dělitelé.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Devítková zkouška je zkouška správnosti násobení. Součet číslic daného čísla dává stejný devítkový zůstatek (zůstatek při dělení daného čísla devítkou) jako dané číslo, např.: $389:9=43$, zbytek 2; $3+8+9=20$; $20:9=2$, zbytek 2. Násobek dvou čísel musí mít stejný devítkový zůstatek jako násobek devítkových zůstatků jeho činitelů. Příklad: $537 \times 23 = 12\,351$. Devítkový zůstatek $537=6$ ($5+3+7=15$; $15:9=1$, zbytek 6), devítkový zbytek $23=5$, devítkový zbytek $12\,351=3$. Násobek devítkových zbytků $6 \times 5 = 30$, devítkový zbytek $30=3$.

¹⁸⁸ LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied.* s. 68-71.

¹⁸⁹ Pro vyjádření své řeči matematikou používá Leibniz výsledky analýzy pojmů: elementárním pojmem (prvkem složitějšího pojmu) odpovídají prvočísla, jejich násobení představuje skládání elementárních pojmů

Úsudky tohoto druhu je možné ověřit devítkovou zkouškou. Jednoduché prvky mohou být prvočísla. Touto řečí by bylo možné hovořit v podstatě bez přípravy, stačí umět počítat nebo znát pythagorejskou tabulku. V podstatě se bude jednat o výpočty číselných výrazů, a je potřeba, aby se v této řeči nestýkaly samohlásky ani souhlásky.¹⁹⁰

Takovou to řeč je možné složit jako v hudbě z intervalů. Například ve slabikách *ba, be, bi, bo, bu* vyjadřuje *a* číslo, *e* jeho čtverec, *i* třetí mocninu, *o* čtvrtou, *u* pátou. Když přibereme písmena *b, c, d, f, g, h, l, m, n*, dostaneme tak již 9 čísel 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Takto je možné napsat všechna čísla, a pokud by se například slovo *humida* (vlhká věc) označilo

600 000

8 000

3,

je jasné, že *humida* i *mihuda* by znamenalo totéž. Je třeba dbát však na to, aby na jednu slabiku připadla pouze jedna samohláska, protože pokud by byly dvě, může je některé pravidlo považovat za vyšší mocninu. Nejkrásnější by bylo vyjádření této řeči hudbou.¹⁹¹

Časem Leibniz pochopil, že tento jeho návrh je nepoužitelný a pokoušel se o jeho přepracování. Tak moc se o to snažil, až se v hromadách popsaných listů papíru na

do složitých. Je však třeba převést matematické symboly zpět do řeči. Leibniz přiděluje čísla 1 až 9 devíti souhláskám a desetinné místo vyjadřuje za pomoci pěti samohlásek, připojených za souhlásky.

b, c, d, f, g, h, l, m, n

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

a e i o u

1 10 100 1000 10 000

Například číslo 81 374:

8 1 3 7 4

m b d l f

doplníme desetinné pořadí:

80 000 1 000 300 70 4

mu bo di le fa.

Pokud je pořadí čísel obsažené již ve slabikách, není potřeba brát ohled na pořadí slabik, protože slovo se stejnými slabikami bude znamenat totéž (*mubodilefa=bofadilemu*).

¹⁹⁰ LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied.* s. 78.

¹⁹¹ Tamtéž. s. 81-82.

svém psacím stole, aniž by řešení našel, sám nevyznal. Zřejmě z toho důvodu již poté nic ze svých prací neuveřejnil. Z toho co však zachováno zůstalo, je patrný Leibnizův vývoj. Z počátku totiž pracoval na univerzálním jazyce ve filozofické rovině, kde se chyby v myšlení projevovaly jako jazykové chyby a teprve později pracoval na charakteristice jakéhosi všeobecného kalkulu. Obojí však bohužel zůstalo bez přesněji vymezitelného výsledku.¹⁹²

¹⁹² SOUSEDÍK, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. s. 65.

5 POROVNÁNÍ POJETÍ KOMENSKÉHO A LEIBNIZE

Na první pohled se může zdát, že pojetí univerzálního jazyka u Komenského a Leibnize jsou diametrálně odlišná, neboť Komenského představa vychází od první chvíle z hlubokého náboženského přesvědčení, kdežto Leibnizův projekt je projektem vědce, který se více než Komenský dokázal odpoutat od biblických legend o původu a rozrůznění jazyků, které tím výrazně zbrzdily rozvoj lidského poznání a vědy. Komenský totiž vidí v babylonském zmatení jazyků Boží trest, kdežto Leibniz vidí v mnohosti jazyků projev mnohotvárnosti lidského bytí a krásy světa.

Při podrobnějším zkoumání však zjistíme, že mají oba programy také mnohé společné. Jak u Komenského, tak u Leibnize se v první řadě jedná o snahy k dosažení světového míru, harmonie, jakýsi návod k řešení lidských rozporů, univerzálnost, pojmovou řeč a novou logiku, která by se stala základem nové vědy. Oba vidí jazyk jako spolehlivé zrcadlo duchovního života jeho uživatelů, a oba vycházejí z přesvědčení, že všechny jazyky světa se vyvinuly z jednoho společného prajazyka. Na rozdíl od Komenského však Leibniz zcela odmítal, že by tímto prajazykem byla starozákonní hebrejšтина, kterou však oba obdivovali. Leibniz viděl jako prajazyk spíše němčinu. Neshodli se také na původu latiny, Leibniz totiž soudil, že obyvatelé Itálie (Latinové) pocházejí z keltského národa, kdežto Řekové od sousedních Skytů, a Komenský viděl řečtinu jako dceru hebrejštiny a matku latiny.

Leibnizův zájem o zkoumání jazyka byl v první řadě vědecký. Byl přesvědčený o tom, že jazyk patří mezi nejstarší památky lidstva, nejlépe se v něm zachycují jeho dějiny a také nejlépe odráží lidského ducha. Je proto potřeba věnovat mu velkou pozornost. Představuje totiž myšlenkové bohatství minulosti a každá další generace v něm ukládá své nové poznatky. Naproti tomu Komenského filozofie, jejíž součástí je i zájem o jazyk, je filozofií vychovatelskou, výchovu pokládá za klíč světa a svět je světem výchovy, a metoda je metodou harmonie. Nejedná se však o pouhý suchý výčet obecných pojmů, nýbrž o důležité a podrobné schéma, které slouží jako základ poznání v každém konkrétním oboru jsoucna. Čím podrobnější a jemnější analýza, tím lepší výsledky. Od takovéto analýzy si sliboval totéž co později Leibniz od své všeobecné charakteristiky: všeobecnou vědu, schopnou vyřešit všechny problémy, a stejně tak jako Leibniz se domníval, že našel abecedu všech možných pojmových vztahů, z nichž je možné vybrat jakékoli jsoucno.¹⁹³ Komenský si ve své době vybral jako nejdůležitější

¹⁹³ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Filozofické základy Komenského pedagogiky*. s. 203.

myšlenku harmonie a přetvořil ji v univerzální harmonii. V pedagogice a vychovatelství pomohla vytvořit systematický rozhled o problémech celého oboru, dovolila formulovat otázky, principy a metodu. Na druhou stranu se Komenský nemohl vyrovnat s problémy mechanismu, musel je buď přeskochit, ignorovat nebo odmítnout. Proto poté nemohl být jeho filozofický systém v dostatečné míře realizován, tak jako např. Descartův. Teprve Leibniz dokázal uskutečnit syntézu myšlenky světové harmonie, dědictví antiky, dědictví novoplatonismu a pythagorejství a dědictví matematiků, s moderním mechanismem, který zařadil do soustavy harmonie, čímž ji učinil moderní filozofií a mechanismus oživil hlubším smyslem.¹⁹⁴

Komenského program je jeho vlastním dílem a je neodlučný od myšlenky šíření všeobecné vzdělanosti. Jeho projekt univerzálního jazyka měl za cíl zjednodušit a rozšířit možnosti kázání evangelia všem národům. Tento univerzální jazyk by šířil posel tak, že by velmi artikulovaným a důrazným způsobem představoval celý systém věcí. Jazyk by se blížil rajskému jazyku a byl by součástí mnohem komplexnějšího všeobecného obnovení všech věcí. Zvěstovat dílo Boží a pokračovat v něm, to je hlavním úkolem tohoto jazyka. Své projekty pokládá jako jediný ze všech myslitelů své doby za velkorysé filosofické projekty s myšlenkou univerzální harmonie, stejně jako později, i když mnohem opatrněji Leibniz.

Celý Komenského všenápravný projekt však nebyl pouze hudbou daleké budoucnosti. Byl také světlem nového dne, již viditelnou jitřenkou. Jednalo se o nejjemnější a nejvytříbenější vývojovou fázi českého chiliasmu, který inspiroval již husitské hnutí.¹⁹⁵ Nutno však také poznamenat, že na rozdíl od Leibnize se Komenský nezabývá vědou jako takovou, ani vědou své doby, neboť se nezabývá existujícím jako takovým. Vše co si představuje a o čem sní, se nevztahuje k jeho současnosti, ale k budoucímu. Jeho současnost pouze zachycuje a konstatuje fakta. Komenský hovoří o trojím míru: se všemi věcmi v zájmu věcí, mír s lidmi v jejich celku, mír s Bohem. Teprve z nich plynou sekundární cíle vševědy a všeobecného spojení.¹⁹⁶

Leibniz věnoval velkou pozornost studiu jazyků, neboť věřil, že díky znalosti dějin slovní zásoby jazyků lze lépe poznat počátky lidstva a jednotlivých národů, duchovní a materiální kulturu celého lidstva a poznat také jak funguje lidský rozum. Komenského představa nového jazyka je vypracovaná na podkladě fungujících jazyků. Předpokládá, že tvůrci nového jazyka budou obeznámeni s nejpoužívanějšími jazyky, z nich vyberou

¹⁹⁴ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Filozofické základy Komenského pedagogiky*. s. 215.

¹⁹⁵ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I.: Doslov ke knize Posel míru a blaha národů*. s. 136.

¹⁹⁶ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II.: Utopie a soustava lidských cílů*. s. 277-278.

to nejlepší a takto výběrem a zjednodušením, vytvoří jazyk nový. Bude nově vytvořen slovník, mluvnice a názvosloví.

Než se však touto myšlenkou začal Komenský zabírat, přemýšlel o zjednodušení latiny. Postupně ji však, přestože ji prosazovali i jiní, zavrhl a s latinou pracoval již pouze jako jazykem vhodným pro školní výuku. Leibniz uvažoval podobně, a pokoušel se o úpravu latiny. Po určitém čase však usoudil, že by byla potřeba velmi razantní zásah a postupně od této myšlenky upustil a začal pracovat na zcela novém vědeckém jazyce. Stejně tak jako Komenský, viděl ve společném univerzálním jazyce možnost zlepšení mezilidských vztahů, snadné dorozumívání mezi národy a usmíření Evropy, neboť právě svými výchovnými a vzdělávacími institucemi se moderní společnost liší od těch starších a neracionálních. Pochopení pro tuto myšlenku se však Komenskému nedostalo, to se podařilo teprve Leibnizovi, který dokázal i moderní mechanismus zařadit do celku myšlenky všeobecné harmonie. Ten také upozorňoval na to, že by lidé pro zvýšení svých odborných znalostí získali velké množství času, kdyby jim nemuseli plýtvat na studium cizích jazyků, neboť nedokonalá znalost cizích jazyků je například při mezinárodních jednáních či poradách velkou překážkou v rozvoji odbornosti a víc uškodí, než je užitečná. Cestu však neviděl v jazyce, který by se mohl vyučovat běžně na školách a používat, ale spíše ve vědeckém jazyce. Aby lidstvo dosáhlo štěstí, potřebuje spokojenost, a ta závisí na jistotě budoucnosti založené na poznání Boha a duše. Z toho vyplývá, že k pravému štěstí je potřeba věda. Jazyk, který se Leibniz pokoušel vytvořit, měl sloužit pro lepší vědeckou spolupráci a byl založen na kombinatorice a logické analýze. Pracoval zde s analýzou a rozkladem jednoduchých prvotních pojmů a s prvočísly. Nehledal jen správný jazyk, ale také správnou metodu, která by pomáhala ve vědě a díky níž by se mohli vědci vyvarovat mnohých chyb. Zatím však nalezena nebyla. Pouze v matematice je používána metoda, kdy je možné nepravdivost odhalit jednoduchou zkouškou. To v ostatních vědách bohužel nelze. A právě proto, že v matematice lze ověřovat pokusem či zkouškou pomocí znaků, pokusil se Leibniz nalézt spojitost mezi znaky a slovy. Bohužel však, jak se nořil hlouběji a hlouběji do tohoto nového jazyka sám pochopil, že toto není nejlepší cesta a takovýto jazyk nebude možné jako univerzální vědecký použít.

Komenský byl přesvědčený, že jeho všestranná metoda k výuce jazyků pomůže nejen vzdělaným, ale i méně vzdělaným národům. To byl především cíl jeho úsilí. Pomoci a ukázat cestu méně rozvinutým národům, aniž by byla potlačována jejich osobitá kultura. Mezinárodní dorozumění je totiž nezbytné k ukončení sporů a válek a jedině jednotný mezinárodní umělý jazyk je schopen k tomuto pomoci. Přesto, že se

snažil pro vědu, filozofii, náboženství a politiku vytvořit nový jazyk, pro školy viděl jako nejvhodnější stále latinu. Jako univerzální však pouze pro školy, nikoli jako všeobecný. Latina měla sloužit jako pomocník při reformě školství, ale pro všeobecnou nápravu nejširšího sociálního dorozumění již vhodná nebyla.

Komenského dílo je nutné vidět v historickém kontextu doby a ne z pohledu dnešní vědy, neboť předpoklady, které ho vedly ke vzniku tohoto rozsáhlého díla, již pominuly. Není však možné ubránit se myšlence, zda v současné době a v současných politických a kulturních podmínkách, nenabývá opět na síle a aktuálnosti. Tato geniální myšlenka sjednocení národů věděním a jazykem, a nalezení dobrého v lidech a společnostech, přesto, že je silně utopická, jistě by stála za zvážení či dokonce oživení, alespoň v některých svých bodech. Vždyť v současné době často čteme o mravním úpadku doby, zániku naší civilizace jak ji známe, či dokonce zániku planety. Byla by jistě na místě filozofická a mravní obroda, abychom se odvrátili od možného vstupu do nicoty. K tomu by však byla potřeba neskutečná pokora před skutečností světa, života a člověka.

Otázkou však zůstává, nakolik utopistická tato myšlenka je a zda by bylo vůbec možné ji alespoň částečně převést do reality života. Jak řekl Karl Raimund Popper: „*Všichni, kteří slibovali nebe, stvořili nakonec peklo.*“¹⁹⁷ V životě ve kterém, je nutné neustále řešit různorodé problémy, by mohla být vize o nastolení ideálního stavu nebezpečnou fikcí. Celá Komenského výchovatelská koncepce je založena v první řadě na jednoduchosti, dobrovolnosti, univerzálnosti, lidské svobodě, rovnoprávnosti národů, a na víře v Boha. V jeho případě konkrétně na víře v chiliasmus a druhý příchod Ježíše Krista. Je však v dnešní době možné postavit koncepci nápravy světa na náboženství? „*Konsekvencí evropského kritického racionalizmu je ateismus...myšlenkový a životní přístup a postoj, který nepočítá s nadpřirozenými zásahy z nadpřirozeného světa do přirozeného světa jevů, do světa dějin a života, do toho jedině skutečného světa, mimo který není žádný jiný...Náboženství snímá z člověka jeho nezodpovědnost. Spočínout, být přijat, být vykoupen, to je bytostná potřeba člověka bytí.*“¹⁹⁸

Na první pohled je Komenského koncepce nereálná a utopická. Ale určité myšlenky jsou rozhodně využitelné i v dnešní době. Totiž, že lidská společnost si má vytyčovat cíle týkající se výchovy člověka k lidskosti. Právě podle tohoto kritéria lze jednotlivé společnosti posuzovat. Výchova k lidskosti nikdy neztratí svůj smysl. Měla by být

¹⁹⁷ FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. s. 14.

¹⁹⁸ Tamtéž.. s. 95.

normou i cílem každé společnosti. Touto cestou k nápravě, nebo alespoň zlepšení společnosti zcela jistě dospět lze. Tato myšlenka aktuální v dobách Komenského je tedy rozhodně aktuální i dnes. Nelze samozřejmě vzít celou Komenského koncepci doslova a snažit se ji aplikovat v dnešní době. Je však možné a jistě také žádoucí zamyslet se nad otázkami, které byly před staletími položeny a zodpovídány, a které zůstaly otevřenými problémy které je potřeba řešit vždy znovu a znovu, pokaždé v aktuální době společenského vývoje, neboť se dotýkají podstaty vývoje a růstu člověka individuálně i sociálně. I dnes stojíme před problémem jak sjednotit lidskou kulturu v teorii i praxi.

Myšlenka univerzálního jednotného jazyka jako takového však utopistická rozhodně je. To nám dokázaly mnohé další projekty po Komenském i Leibnizovi, jako například volapük či esperanto, které vznikly v 19. století. Oba si získaly bezpočet obdivovatelů, a esperanto, které je ze všech umělých jazyků nejúspěšnější, se používá dodnes. Ale ani jeden si nezískal statut univerzálního jazyka, pouze pomocného mezinárodního jazyka. V současné době je na světě tolik jazyků a nářečí, že je velice nereálné najít nebo vytvořit jeden jediný, kterým by byl ochoten a schopen hovořit a psát celý svět. Je mnoho důvodů proč většina pokusů o zavedení umělého jazyka do praxe skončila nezdarem a v mezinárodním styku nenašly tyto jazyky velké uplatnění. Těžko se dá očekávat jejich úspěch v takové konkurenci světových jazyků s jejich tisíciletou kulturní tradicí i obrovskou politickou prestiží (angličtina, francouzština aj.) Komenský považoval člověka a jazyk za výtvor Boží, nový umělý jazyk by však byl zcela dílem člověka.

Problém nápravy lidstva, který otevřel Komenský, žije ve své obecné rovině dodnes. Podněty této jeho koncepce směřují k lepšímu vzdělávání, celkovému formování člověka a lidstva tak, aby ovládal přírodu ke svému prospěchu, obohatil svůj život, zdokonaloval společenské soužití, sebeovládání, vzájemné pochopení a úctu. Je potřeba probudit svědomí lidí, podnítit jejich uvažování a svobodnou tvořivou činnost tak, aby byla ku prospěchu všem. Komenského pansofie měla jen dva cíle: pravdu a moudrost, a to byly a stále jsou nejtěžší úkoly, které si člověk může stanovit.

Ačkoli mají tyto dva projekty univerzálního jazyka odlišné motivace, minimálně tyto dvě věci mají v každém případě společné: 1) co se týče struktury nového jazyka, oba vidí jako nezbytné, aby byl nový jazyk jednoduchý, snadno naučitelný, všem lidem milý, zapamatovatelný, snadno použitelný a po všech stránkách dokonalý, 2) ani Komenský ani Leibniz nepřivedli své představy k jejich uskutečnění.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

6.1 Prameny

Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. Překlad Miloš Bič. 3., přeprac. vyd., 1. vyd. v České biblické společnosti. Praha: Česká biblická společnost, 1993. 1007, 283 s., [8] s. mp. ISBN 80-900881-8-X.

KOMENSKÝ, Jan Amos, KRÁTKÝ, Radovan a STEJSKAL Václav, ed. *Apoštol míru J.A. Komenský: [výbor z díla Jana Amose Komenského]*. Praha: Československý spisovatel, 1949. Národní klenotnice, sv. 42.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla: [výbor z díla Komenského s uvedením spisů Cesta světla, Anděl míru, Šťěstí národa, Věječka moudrosti]*. 2. vyd. Blansko: ALMI, 2014. ISBN 978-80-87494-13-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jana Amosa Komenského Všenáprava: [Panorthosie]: Všeobecné porady o nápravě věcí lidských. [Část 6]*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1950. 384, [4] s. Politická knihovna.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Scholarum reformatore pansophicus: Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis cogitationes novissimae = Pansofický vychovatel: Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou.* Překlad Jan Patočka. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. 93, [2] s. Publikace vědecké literatury.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 3, Nejnovější metoda jazyků.* 1. vyd. Praha: SPN, 1964. 424, [2] s. Základní pedagog. díla. Vybrané spisy Jana Amose Komenského.

KOMENSKÝ, Jan Amos et al. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek 4, Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věcného pansofického slovníku.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 559 s., [4] s. obr. příl.

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied.* Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1956.

6.2 Literatura

BADEL, Christophe, KREJČOVÁ Miluše, a ČADSKÝ Vladimír. *Tvůrci Světových Dějin: Od Renesance Po Osvícenství: Od R. 1492 Do R. 1789*. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 2003.

BALÍK, Vojtěch. Úvod. In: KOMENSKÝ, Jan Amos et al. *Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii Opera omnia. 19/I, De rerum humanarum emendatione consultatio catholica. Část 1 = Pars 1*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014. 379 s. ISBN 978-80-200-2448-0.

BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra K. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Vyd. 1. Dobřichovice: KAVA-PECH, 1995. 84 s. ISBN 80-85853-13-2.

BLECHA, Ivan, BRÁZDA, Radim. *Filozofický slovník. Filozofický slovník*. 2. opr. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-064-4.

BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003. ISBN 8072543210.

BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 243 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 40. ISBN 978-80-7422-069-2.

ČERVENKA, Jaromír. Úvod. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 3, Nejnovější metoda jazyků*. 1. vyd. Praha: SPN, 1964. 424, [2] s. Základní pedagog. díla. Vybrané spisy Jana Amose Komenského.

ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka v evropské kultuře*. Praha: Lidové noviny, 2001. Utváření Evropy. ISBN 80-7106-389-4.

FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 179 s. ISBN 80-7184-944-8.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. Čtvrtý díl, [Od bitvy na Bílé hoře (1620) do nástupu Marie Terezie (1740)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1995. 239 s. ISBN 80-85890-21-6.

KLÉGR, Aleš a kol. *Světlem jazyků*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. 522 s. Oko; sv. 64.

KOPECKÝ, Jaromír, KYRÁŠEK, Jiří a PATOČKA, Jan. *Jan Amos Komenský: nástin života a díla*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 272 stran, 45 nečíslovaných stran obrazových příloh. Publikace vědecké literatury.

MRAZÍK, Jan. *O životě, zásluhách a cnostech J.A. Komenského*. Smíchov: V. Neubert, 1892.

OSTLER, Nicholas. *Říše slova: jazykové dějiny světa*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2007. 639 s. ISBN 978-80-7381-152-5.

OUŘEDNÍK, Patrik. *Hledání ztraceného jazyka: [text přednášky pronesené 30.10.1996 v Kruhu přátel českého jazyka při FF UK]*. Středokluky: Zdeněk Susa, 1997. ISBN 8090191096.

PÁNEK, Jaroslav. *Jan Amos Komenský*. 1.vyd. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1990. 54 s. Kdo je-; sv. 2. ISBN 80-7057-029-6.

PATOČKA, Jan a Věra SCHIFFEROVÁ. *Komeniologické studie I.: soubor textů o J.A. Komenském*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan a Věra SCHIFFEROVÁ. *Komeniologické studie II.: soubor textů o J.A. Komenském*. Praha: Oikúmené, 1998. Sebrané spisy Jana Patočky. ISBN 80-86005-75-5.

PATOČKA, Jan a Věra SCHIFFEROVÁ. *Komeniologické studie III.: soubor textů o J.A. Komenském*. Praha: Filosofia, 2003. Sebrané spisy Jana Patočky. ISBN 80-7007-179-6.

POKORNÝ, Jan a HANULIAK, Juraj. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 346 s. ISBN 978-80-247-2843-8.

POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. 1. vyd. Praha: SPN, 1958. 459, [1] s. Odkaz pokrokové pedagogické minulosti.

POPELOVÁ-OTÁHALOVÁ, Jiřina. Úvod. In: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. 3, Nejnovější metoda jazyků*. 1. vyd. Praha: SPN, 1964. 424, [2] s. Základní pedagog. díla. Vybrané spisy Jana Amose Komenského.

SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Překlad František Čermák. Vyd. 3., upr., V nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2007. 487 s. Europa; sv. 12. ISBN 978-80-200-1568-6.

SOUSEDÍK, Stanislav. *O co šlo?: články a studie z let 1965-2011*. Praha: Vyšehrad, 2012. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-245-3.

ŠEBESTÍK, Jan. Úvod. In: LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *O reforme vied*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1956.

ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0.

6.3 Periodika

MAREK, František. Komenský a cizí jazyky. *Pedagogika*. 1970, **20**(5), 771-783.

MAŘÍK, Jaroslav. Komenský - otec interlingvistiky. *Učitel'ské noviny*. 1992, **95**(7), 5.

PAVLAS, Petr. Idea dokonalého jazyka u F. M. van Helmonta a J. A. Komenského. *Studia Comeniana et historica*. Uherský Brod: Muzeum J.A.Komenského, 2013, 43(89), 286-305. ISSN 0323-2220.

SOUSEDÍK, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. *Studia Comeniana et historica*. 1990, **20**(40), 42-73.

6.4 Elektronické zdroje

BARANDOVSKÁ, Věra. *Návrhy J. A. Komenského na mezinárodní jazyk* [online]. In: *Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity* [cit. 2017-02-26].

Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/100274/A_Linguistica_27-1979-1_29.pdf?sequence=1.

GLOMBÍČEK, Petr. *Descartes o univerzálním jazyce* [online]. In: [cit. 2017-02-26].

Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2004/4/351-361.pdf>

GRULICH, Tomáš. *Pojetí dokonalého jazyka u Komenského a Leibnize II* [online]. In: *Paideia* [cit. 2018-02-13]. Dostupné z: <http://paideia.pedf.cuni.cz/download/grulich2.pdf> .

KUMPERA, Jan. *Poselství J.A.Komenského pro vzdělanost a humanitu dneška* [online]. In: *Via Lucis*. s. 1-2. [cit. 2017-11-30]. Dostupné z: <http://www.vialucis.cz/Komensky.htm>.

PETR, Jan. Jazykovědné zájmy G. W. Leibnize. *Slovo a slovesnost, ročník 49 (1988), číslo 3, s. 177-201*. [online]. In: *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.*. [cit. 2018-02-24]. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/client/index.vm?page=doc&q=Slovo+a+slovesnost&page=doc&rows=#pid=uuid:cc5f402c-530d-11e1-1331-001143e3f55c;hist=5;pmodel=periodicalitem>.

SALZMANN, Zdeněk. Pohled dnešní lingvistické antropologie na počátky jazyka. *Slovo a slovesnost, ročník 54 (1993), číslo 4, s. 298-307*. [online]. In: *Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.*. [cit. 2018-02-13]. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/client/index.vm?page=doc&q=Slovo+a+slovesnost&page=doc&rows=#pid=uuid:cf7cad43-530d-11e1-1331-001143e3f55c;hist=3;pmodel=periodicalitem>.

7 RESUMÉ

This Master's thesis deals with searching for a universal language during the 16th and 17th century, specifically by looking at and comparing the ideas of J. A. Comenius and G. W. Leibniz. Comenius' conception is a constituent part of a project of a total remedy, which shows a way to a complete remedy of mankind. It is not only about the creation of a new universal international language, but also about an overall remedy of upbringing, education, science, philosophy, religion and politics. The main aspect in science is the right method of cognition and versatility in particular. His whole concept is based on a context of the hard time he lived in and predominantly on his deep religious convictions, more precisely his faith in chiliasm. G. W. Leibniz, on the other hand, in spite of discussing establishment of peace in Europe, and religious beliefs, on which his interest was based, he mostly saw science on the first place, and the universal language, he was looking for, should have been primarily scientific and designed for scientists. Originally he dealt with an idea of a philosophical language, but later he abandoned it. He believed that it is science what is necessary for achieving the true happiness of mankind. Leibniz also focused on improving the Latin language, which at first Comenius took into consideration as a universal language too, but later he described it as suitable for education but completely inappropriate as a new international language. Comenius' idea of a universal language is rather based on deriving the new language from the best and simplest of all existing languages, whilst Leibniz's approach consists of combinatorics and logic.